

UNIVERZA V LJUBLJANI
FILOZOFSKA FAKULTETA
ODDELEK ZA ZGODOVINO

TILEN AVGUŠTIN
Rusko zgodovinopisje v 19. stoletju

Diplomsko delo

Mentorica: red. prof. dr. Marta Verginella

Univerzitetni študijski program prve
stopnje: Zgodovina

Ljubljana, 2017

Zahvala

Za stalno podporo tako v času pisanja diplomskega dela kot tudi v času celotnega študija na prvi bolonjski stopnji se v prvi vrsti zahvaljujem ožjemu krogu moje družine, ki je s svojo pomočjo, nasveti in zanimanjem za moje delo pomembno prispeval k mojemu študiju.

Za strokovno podporo, pomoč in korektnost se zahvaljujem svoji mentorici, dr. Marti Verginella. Na tem mestu se moram zahvaliti tudi dr. Blažu Podlesniku, saj sem svoje prve korake k poznavanju ruskega zgodovinarstva napravil prav v okviru njegovih predmetov.

Zahvala gre tudi mojim študijskim kolegom in prijateljem, ki so me tekom študija s svojimi pogledi in zanimanji spodbujali k razmišljanju ne samo o ruski zgodovini in družbi, temveč tudi o ostalih sferah kulturnega in znanstvenega življenja.

Za korekcijo prevoda izvlečka v angleščino se zahvaljujem Klemnu Mescu.

Izvleček

Rusko zgodovinoepisje v 19. stoletju

Diplomsko delo skuša osvetliti razvoj ruske historične misli in oblikovanje profesionalnega zgodovinoepisja na tem območju. Skozi razvoj se kaže prepletenost ruske kulture z vero in sprva postopna, nato pa pospešena sekularizacija ruske družbe v času ruskega carja Petra Velikega in po njem. V 18. stoletju se oblikujejo univerze, arhivi, zgodovinska društva in časnikarstvo, s tem pa napreduje tudi sama zgodovinska stroka. 19. stoletje označuje prehod te stroke k profesionalizmu in pluralizmu. Pojavijo se glavne šole in skupine, ki se različno opredeljujejo v odnosu do preteklosti in sedanjosti. V drugi polovici in proti koncu 19. stoletja so ruski zgodovinarji priznani tudi mednarodno, v ruski stvarnosti pa se oblikuje kolektiven pristop k osmišljanju preteklosti. Del pluralizma v zgodovinoepisju je tudi porajajoči se marksistični pogled na preteklost, ki nato pomembno zaznamuje 20. stoletje.

Ključne besede: rusko zgodovinoepisje, Peter Veliki, slovanofili, zahodnjaki

Abstract

Historical Writing in Russia in 19th Century

The thesis attempts to highlight the development of Russian historical thought and formation of professional historical writing in the Russian territory. During this development we can observe interlacement of culture and religion, followed by at first gradual and after that accelerated secularization of Russian society from the reign of Peter the Great on. The 18th century is the time when universities, archives, historical societies and journalism were established, and besides them the historical profession develops too. The 19th century marks the development of this profession to professionalism and pluralism, when the main historical schools and groups occur and each of them form a different relation to the past and the present. In the second half of the 19th century, the Russian historians become internationally renowned and in Russia a collective approach to dealing with the past occurs. A part of pluralism in Russian historical writing is also the Marxist view of the past, which principally impacted the 20th century.

Key words: Russian Historical Writing, Peter the Great, Slavophiles, Westernizers

Kazalo vsebine

Zahvala	2
Izvleček	3
Kazalo vsebine	4
1. Uvod	5
2. Začetne opombe in kratek oris ruskega političnega razvoja	6
3. Začetki vzhodnoslovanskega in ruskega zgodovinskega pisarstva (9.–17. stoletje)	7
4. Petrove reforme in rusko zgodovinskega pisarstva na poti k 19. stoletju	12
4.1 Peter Veliki in vpliv njegovih reform	12
4.2 Vpliv Petrovih reform na rusko zgodovinskega pisarstva	14
4.3 Vidnejši predstavniki 18. stoletja	16
5. Rusko zgodovinskega pisarstva v 19. stoletju	19
5.1 Prelom stoletja in prva polovica 19. stoletja	19
5.1.1 Nikolaj Mihajlovič Karamzin.....	21
5.1.2 Pojav skeptične šole	24
5.1.3 Konservativna smer (uradno narodnjaštvo)	26
5.1.4 Liberalna smer: spori med slovanofili in zahodnjaki	29
5.1.5 Radikalna (demokratska) smer.....	35
5.2 Druga polovica 19. stoletja: profesionalizem in pluralizem	36
5.2.1 Nove smernice v začetku druge polovice 19. stoletja	36
5.2.2 Zadnja četrtina stoletja in začetek 20. stoletja.....	37
6. Zaključek	40
Povzetek	41
Literatura	42

1. Uvod

Kot študenta zgodovine in rusistike me je poleg ostalih pojavnosti zanimala tudi ruska stvarnost skozi zgodovino. Mojo pozornost je vzbudila posebna ruska kultura, znotraj katere je imela književnosti dolgo časa vlogo glavne razlagalke sveta. Od nje se z dokaj pozno sekularizacijo ruske države šele proti koncu 19. stoletja odcepijo posamezne vede, med njimi tudi ruska zgodovinska znanost. V diplomskem delu bom zato skušal predstaviti stanje in razvoj ruskega zgodovinopisja, predvsem v 19. stoletju, saj prevladuje mnenje, da je v tem stoletju ruska zgodovinska stroka pridobila značilnosti profesionalizma in v preučevanju preteklosti napredovala do te stopnje, da se lahko označuje s pojmom »znanost«.

Na začetku se bom posvetil stanju v ruski literaturi in (pogojno) zgodovinopisju najprej v času nastajanja Kijevske države, prve vzhodnoslovanske države in predhodnice današnje Rusije, nato pa bom poudaril tudi čas Petra Velikega in njegovih reform v 18. stoletju. S tem želim poudariti, da je literatura, ki je na prvi pogled morda ne moremo dojemati kot zgodovinopisno, v svojih potezah nosila predstave in odnose k preteklosti. Preden začnem z raziskovanjem 19. stoletja, se bom nekoliko bolj ustavil v 18. stoletju, ki bistveno zaznamuje razvoj zgodovinopisja in pomeni predpogoj za delovanje zgodovinarjev 19. stoletja. V slednjem se bom posvetil glavnim smernicam razvoja zgodovinske stroke, glavnim literarno-zgodovinskim skupinam, ki so vplivale tako na javno mnenje kot tudi na razvoj in ideje zgodovinopisja, in nekaj najpomembnejših predstavnikov, ki te smernice in ideje posebljajo in na katere so se navezovali kasnejši zgodovinarji. Skušal bom izluščiti najpomembnejše tendence, obenem pa se zavedam, da je problematika ruskega zgodovinopisja širša od formata diplomskega in s tem tudi pričujočega dela.

Poleg kulturološko-literarnih pregledov v slovenskem jeziku se bom pri delu posluževal predvsem ruske literature, obenem pa mi bo kot primerjalni okvir in vsebinska dopolnitev služila tudi zahodnoevropska literatura.

2. Začetne opombe in kratek oris ruskega političnega razvoja

Preden lahko začnemo osvetljevati razvoj ruskega zgodovinarstva, moram izpostaviti dokaj pomembno dejstvo. V slovenskem prostoru se pojmi v povezavi z rusko državo in njenim prebivalstvom izenačijo pod skupnim izrazom »rusko«. Pomembno je opozoriti, da v Rusiji obstaja jasna ločnica med državo kot političnim telesom (Российская федерация) in Rusi kot le enem izmed narodov v njenem okvirju (русские), medtem ko se je poimenovanje za državljana te države oblikovalo po analogiji z imenom države (россиянин). To ločnico je poznalo že obdobje Ruskega imperija pod dinastijo Romanovih (Российская империя), ki so vladali tudi v obdobju 19. stoletja, s katerim se ukvarjam v diplomskem delu, medtem ko se za obdobji Kijevske in Moskovske Rusije večinoma pojavlja pojem »Русь«. Eनाčenju slednjega s pojmom »ruski« sem se izogibal, saj se za to obdobje v ruski literaturi današnje poimenovanje za Rusijo ne pojavlja.¹

Z željo po sistematičnem in razumljivem prikazu stanja zgodovinarstva na območju današnje ruske države sem skušal jedrnat poseči tudi v čas pred obravnavanim obdobjem in skušal osvetliti predpogoje za razvoj ruskega zgodovinarstva. Da utemeljim ta svoj poseg, sem na tem mestu dolžan na kratko povzeti politični razvoj, ki je privedel do današnje Ruske Federacije. Za prvo politično predhodnico današnje Ruske federacije se šteje t. i. Kijevska Rusija. Kijevska Rusija oz. država ni bila prva ruska, marveč prva vzhodnoslovanska politična (državna) tvorba, ki se je oblikovala v 9. stoletju na delu območja trgovske poti iz Baltika v Črno morje. O diferenciaciji vzhodnih Slovanov na Ruse, Ukrajince in Beloruse lahko govorimo šele za čas 14. stoletja, po tem ko so na območje Kijevske države vpadli Mongoli in obvladovali severovzhodno in severozahodno območje, ki se je nato narodnostno diferenciralo kot rusko, medtem ko je predvsem jugozahodni del spadal pod oblast Litovske oziroma Poljske države, kjer sta se oblikovali ukrajinska in beloruska entiteta. Po obdobju mongolskega jarma je vlogo Kijevske države prevzela Moskovska Rusija. Moskva je ostala prestolnica ruske države do Petra I. Velikega (dinastija Romanovih), ko je prestolnica države postal novozgrajeni Sankt-Peterburg. Romanovi so Rusiji vladali vse do revolucije leta 1917. Sledilo je obdobje Sovjetske zveze, ki jo je konec leta 1991 nadomestila Ruska federacija.²

¹ Rupnik, Anton. *Tretji Rim: Rusija nekoč in danes*. Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče, 1999, 15.

² Podlesnik, Blaž. *Kratki pregled ruske kulturne zgodovine*. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani, Oddelek za slavistiko, 2009, 16–20.

3. Začetki vzhodnoslovanskega in ruskega zgodovinopisja (9.–17. stoletje)

Ukvarjanje s preteklostjo naj bi bilo na območju Kijevske države prisotno že od začetka njenega nastajanja. Pristopi k osmišljanju preteklosti, karakter in oblika zgodovinopisnih tekstov v najširšem pomenu besede so se skozi čas spreminjali na podlagi religiozno-filozofskih, političnih in družbenih značilnostih določenega obdobja prve vzhodnoslovanske in kasneje ruske države. Ni točno znano, kakšen pomen, značaj in obliko so imela najstarejša pridobljena vedenja o preteklosti. Najverjetneje so imela obliko ustnih izročil in kultov, preko katerih se je zgodovinski spomin prenašal iz roda v rod, so pa iz začetnega obdobja oblikovanja Kijevske države že znani cikli t. i. **bilin** (tj. ruske ljudske pesmi o junakih) in **pesmi**, ki so v sebi združevale realne in subjektivne predstave o zgodovinskem času in okolju. Obsežno vzhodnoslovansko ustno slovstvo oziroma folklorja naj bi visok umetniški izraz dobila med 9. in 13. stoletjem, poleg pesmi pa so nastajale tudi pravljice, uganke, pregovori, igre itn. Ljudje so si dogodke sprva razlagali kot dejavnost poganskih božanstev, po sprejetju krščanstva leta 988 (čas kneza Vladimirja I.) pa kot dejavnost in voljo Boga. Skozi celoten srednji vek je bila »ruska« literatura in v njenih nedrih recepcija preteklosti prežeti z vero in idejo Božjega načrta. Božja dejavnost je tradicionalno veljala kot porok svetovnemu redu in miru, brez katerega bi svet zapadel v kaos.³

S pojavom ruske pismenosti, ki je v vzhodnoslovanski prostor prodrila po sprejemu krščanstva, se je obenem krepila tudi zgodovinska vez med generacijami, poleg tega pa je to območje vstopilo v svetovno kulturno tradicijo, v prvi vrsti pod vplivom bizantinskega cesarstva. V ta vzhodnoslovanski svet so sprva pričeli prihajati prevodni spisi, ki so bralca seznanjali z dogodki »svete« zgodovine antične Grčije, Rima in Vzhoda. Sledi teh prevodnih tekstov so vidne v številnih kasnejših zgodovinskih tekstih. Poleg prevodne literature so se začeli pojavljati tudi prvi vzhodnoslovanski zgodovinski teksti. Zgodovinarji so mnenja, da se ogromna količina le-teh do danes ni ohranila.⁴

Srednjeveška zgodovinska misel na območju Kijevske države se je povečini oblikovala v **cerkvenih spomenikih**. Za enega izmed takih spomenikov, katerega avtorstvo nam je poznano, je *Слово о законе и благодати* metropolita Ilariona iz leta 1049. Spada med najzgodnejše in najboljše poskuse spoznati mesto svoje države in ljudstva v razmerju z

³ Наумова, Г. Р., Шикло, А. Е. *Историография истории России*. Москва: Академия, 2007, 17–34.

⁴ Prav tam.

drugimi. Velja za najpomembnejši spomenik ruske srednjeveške bogoslovne misli ter najpomembnejši zgodovinsko-filozofski in politični traktat srednjeveške Rusije. Ilarion se je v delu posvečal Kijevski državi in drugim ljudstvom v okviru zgodovinskega procesa, osnovo slednjega pa je povezoval s procesom širjenja krščanstva.⁵

Kar nekaj stoletij od začetka Kijevske države je bila najbolj razširjena oblika tekstov, ukvarjajočih se s preteklostjo, **letopis** (rus. летопись). Letopis, bolj ali manj podrobna pripoved o dogodkih na letni osnovi, se je razvil pod okriljem cerkve in imel v začetnem stadiju predvsem cerkven značaj.⁶ Naročniki letopisov so bili knezi in cerkveni dostojanstveniki, zato so nastajali na knežjih dvorih, sedežih škofov in metropolitov ter v samostanih.⁷ Po razporeditvi zgodovinskih informacij in slogu posredovanja (tj. drugotna pomembnost imen piscev in urejevalcev) so sorodni žanru analov, tedaj razširjenem v Bizantinskem cesarstvu in na Zahodu. Eden najboljših primerov letopisa je *Pripoved o minulih letih* (rus. *Повесть временных лет*), eno najpomembnejših del začetnega obdobja letopisne produkcije. Nastajati naj bi začela sredi 11. stoletja v Kijevu, dokončana pa je bila v začetku 12. stoletja. Velja za najobsežnejšo in vsebinsko najboljšo umestitev Kijevske Rusije v zgodovinski kontekst, ki kljub pristranskosti v interpretaciji (posledica potrjevanja domovine v razmerju do ostalega krščanskega sveta) velja za najdragocenejši vir vzhodnoslovanske srednjeveške zgodovine. Po obsegu, zgodovinski verodostojnosti in slogovni kakovosti naj bi *Pripoved* prekašala večino sorodnih bizantinskih del (tj. analov) takratnega časa.⁸

Na karakter in obliko letopisa sta imela bistven vpliv kraj in čas nastanka ter to, kdo je na letopisce vplival in katerim ciljem so posamezni letopisi služili. Politične ideje prvih letopiscev niso bile povezane z idejami političnega vrha države, marveč naj bi izražale ideje širšega kroga prebivalstva. Na prelomu iz 11. v 12. stoletje so pisanje letopisa v svoje roke vzeli kijevski knezi, letopis pa je s tem postal uradni politični dokument velikega pomena. Ko je v 12. in 13. stoletju prišlo do političnega in kulturnega drobljenja, se je boj vodilnih političnih in kulturnih centrov za prevlado odrazil tudi v boju za prevlado v pisanju vseruskega letopisa, ki bi pod seboj združil pokrajinske letopise in simboliziral politično in kulturno prevlado. V 14. in 15. stoletju se je kot vodilna politična in »letopisna sila«

⁵ Наумова, Г. Р., Шикло, А. Е. *Историография истории России*. Москва: Академия, 2007, 17–24.

⁶ Лихачев, Д. С. *Русские летописи и их культурно-историческое значение*. Москва, Ленинград: Издательство Академии наук СССР, 1947, 419–424.

⁷ Наумова, *Историография истории России*, 24–26.

⁸ Podlesnik, Blaž, ur. *Pripoved o minulih letih*. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete, 2015, 200–206.

uveljavila Moskva, letopis pa je sčasoma zaradi vzgojne vloge v duhu uradne politične zgodovine in ideologije moskovskega samodrštva postajal vedno bolj literariziran in začel izgubljati vlogo zgodovinskega dokumenta. Čeprav je tudi sam vseboval vedno več gradiva državnih arhivov, je njegovo vlogo najpomembnejšega državnega dokumenta postopoma začelo prevzemati gradivo državnih arhivov. V 17. stoletju je v letopisni produkciji moč opaziti vedno močnejšo vlogo lastne iniciative letopiscev in pronicanje vpliva folklore. Letopis se je s tem dejansko vrnil k svojemu začetnemu predznaku, ko je odražal predvsem recepcijo sveta širšega kroga prebivalstva in ne elite.⁹ Ena osrednjih značilnosti, ki se s časom ni spreminjala, je ta, da žanr letopisa nikoli ni ločil med racionalnim in mitom (med zgodovino in pravljico). Zgodovinska dejstva so bila pogosto interpretirana v smeri politike okolja, jedro srednjeveškega znanja, ki se je v njih odrazilo, pa je bilo vseskozi vezano na »sveto zgodovino«. Letopis se je nadaljeval še naprej v 18. stoletje.¹⁰

Ob sprejetju krščanstva (l. 988) se je območje Kijevske države spoznalo tudi z obsežno tradicijo bizantinskega žitija oz. hagiografije. **Žitije** ima zelo dolgo zgodovino, vzhodnoslovanski svet pa se je z njim spoznal pod bizantinskim vplivom, medtem ko so se žitija vzhodnoslovanskih svetnikov pojavila v drugi polovici 11. stoletja.¹¹ Žitije je žanr cerkvene literature, ki opisuje življenje svetnikov. Zanj je značilen strog vsebinski in strukturalni kanon, ki se razlikuje od življenjepisov posvetne narave.¹² V ruski hagiografiji je bilo značilno pogosto opiranje na zgodovinsko ne povsem neoporečna dejstva, odražanje svetovnih nazorov prostora in časa nastanka in idealizacija svetnikov.¹³ Za prvi primer vzhodnoslovanskega žitija velja s strani Nestorja v začetku 12. stoletja napisano *Življenje našega prečastitega očeta Teodozija, pečerskega igumana*.¹⁴ Žanru žitij, ki so se ukvarjala predvsem z življenjem svetnikov, so po značaju sorodne t. i. pripoved (сказание), povest (повесть) in beseda (слово). Le-te se podobno kot žitija ukvarjajo zgolj z določeno temo, dogodkom ali zgodovinsko osebnostjo in ne vsebujejo načela vzročno-posledičnega opisovanja preteklosti.¹⁵

Kot v določeni meri zgodovinski dokument lahko štejemo tudi **pesniške oživitve** zgodovinskih osebnosti. Kot literarno-zgodovinski spomenik nam lahko služi *Pesem o*

⁹ Лихачев, *Русские летописи*, 419–424.

¹⁰ Наумова, *Историография истории России*, 45–69.

¹¹ Prav tam, 29.

¹² Барсов, Н. «Жития святых». В *Энциклопедический словарь*.

¹³ *The Oxford History of Historical Writing*, vol. 3. New York: Oxford University Press Inc., 2012, 290–294.

¹⁴ Podlesnik, *Pripoved o minulih letih*, 202–206.

¹⁵ Наумова, *Историография истории России*, 34.

pohodu Igorjevem (rus. *Слово о полку Игореве*), ki je ohranjeno v rokopisu iz 15. stoletja in pripoveduje o neuspešnem vojaškem pohodu kneza Igorja Svjatoslaviča proti Polovcem v 12. stoletju. Gre za delo, ki naj bi vsebovalo točne zgodovinske podatke in patriotsko pozicijo v dovršeni poetični formi po vzoru bilin. Subjektivizem, individualizem in estetski pristop v takšnih oblikah pisanja o preteklosti sodobni ruski zgodovinarji vidijo kot pristne pokazatelje dojemanja preteklih dogodkov ljudi določenega obdobja in prostora. Estetski pristop je prisoten tudi kasneje, predvsem pri Karamzinu.¹⁶

V drugi polovici 15. stoletja se je na območju Moskovske države kot spomenik srednjeveške ruske pismenosti pojavil tudi t. i. **kronograf** (rus. хронограф), ki predstavlja poskus sistematizacije historičnih podatkov. Podatkom, ki so jih pisci tega žanra pridobili od bizantinskih kronistov ter iz bolgarske in srbske zgodovine, so pridali gradivo ruskega območja, kasneje pa črpali tudi iz poljskih kronik.¹⁷ V kronografih je bila prisotna dimenzija svetovne zgodovine, v katere tok so njihovi pisci, podobno kot letopisci, želeli umestiti tudi Rusijo.¹⁸ Ob okrepitvi mednarodnega položaja Moskovske države in njenim zbližanjem z drugimi državami so ruski letopisi začeli izgubljati izključno ruski in pričeli privzemati obče zgodovinski značaj, s tem pa so se zelo približali žanru kronografa. Kronografi so sčasoma vsebovali vedno večjo količino dogodkov, v 17. stoletju pa so po popularnosti žanr letopisa prehiteli in postali osnovna vrsta zgodovinske literature.

V 17. stoletju, ko naj bi letopis kot dokument preteklosti izgubljal svojo središčno vlogo, je bila v visokih diplomatskih in cerkvenih krogih potreba po novih podatkih vedno večja, s tem pa tudi po novih oblikah historičnih del. Poleg že uveljavljeni kronografov so se začeli oblikovati pregledi ruske zgodovine vzgojnega in znanstvenega značaja, zgodovinske povesti, memoari in kompleksne kompilacije. V okviru hagiografije sta se začeli uveljavljati biografija in avtobiografija, vzporedno z njima pa tudi standardizacija hagiografskih tekstov. Proti koncu 17. stoletja naj bi bili s strani S. Medvedjeva, S. Remezova in A. Lizlova z odmikom od teoloških nazorov proti realni zgodovinski razlagi narejeni prvi koraki k oblikovanju zgodovinske znanosti. Na tej osnovi so zgodovinarji 18. stoletja nadaljevali pot zgodovinopisja kot ločene discipline. Na prelomu stoletja in kasneje v 18. stoletju so imele pri

¹⁶ Наумова, *Историография истории России*, 31–32.

¹⁷ Яцимирский, А. И. «Хронограф». В *Энциклопедический словарь*.

¹⁸ *The Oxford History of Historical Writing*, vol. 3, 283–284.

tem bistveno vlogo posledice reforme Petra I. Velikega, ki so proces sekularizacije kulture, ki se nakazuje že celotno 17. stoletje, močno pospešile.¹⁹

¹⁹ Наумова, *Историография истории России*, 62–80.

4. Petrove reforme in rusko zgodovino pisje na poti k 19. stoletju

4.1 Peter Veliki in vpliv njegovih reform

Peter I. Veliki (1672–1725) in njegove reforme v razvoju Rusije pomenijo prelomnico, ki jo lahko postavimo ob bok sprejetju krščanstva. Preoblikovanje ruske družbe po zahodnoevropskem vzoru je namreč porodila povsem novo kulturo. Petrove reforme so imele namen odmakniti od srednjeveških korenin predvsem vrh kulture (tj. družbene elite), medtem ko so nižji sloji prebivalstva ostajali v srednjeveški kulturni (religiozni) tradiciji. Poleg reform, ki so prispevale k oblikovanju absolutistične oblasti carja in širokega birokratskega aparata ter posredno pripomogle k uspehom Rusije v zunanji politiki, so se za časa Petra I. odvijale spremembe tudi na polju kulturnega življenja, ki so v veliki meri odražale sekularizacijo ruske družbe. Posledice Petrovih reform so bile vidne tako v času njegovega vladanja kot tudi po njegovi smrti tekom celotnega 18. stoletja.²⁰

Za razliko od prejšnjih stikov z zahodom, ki so obstajali že pred vladavino Petra Velikega, je ruski car poleg zahodne tehnologije in znanja hotel v svojo državo prenesti tudi naravo tamkajšnjih družbenih odnosov. Za razliko od tujcev v srednjeveški Rusiji, ki so lahko svoje običaje ohranjali le v svojih naselbinah, je Peter zahodnoevropske običaje skušal uveljaviti kot vzorce vedenja ruske družbene elite. Glavna slabost vseh Petrovih kulturnih novostih je bila predvsem v zanemarjanju organske celovitosti ruske kulture, saj je v rusko stvarnost prenašal elemente zahodnih kultur, ne da bi razmišljal o njihovi ustreznosti za rusko okolje. Najbolj izrazit primer takšne evropeizacije je mesto Sankt-Peterburg, ki je zraslo kot rezultat skrbno načrtovane urbanizacije in ob svojem nastanku bilo mesto brez zgodovine in uveljavljenih kulturnih norm.²¹ Izgradnja tega mesta je bil po Figesu velikopotezen in hkrati tudi utopičen projekt kulturnega inženiringa, njegova kultura pa naj bi bila zamišljena kot nasprotje »srednjeveški« Moskvi, ki je utelešala mračne in zaostale navade ruske preteklosti (starinska kultura, verska ozkost, strah pred Zahodom in maščevalnost proti le-temu).²² Rusko plemstvo se ni rodilo kot del Evrope, zato se je moralo priučiti evropskim navadam. V tem procesu učenja se je uveljavilo zavestno posnemanje Zahoda. Po Figesu naj bi bilo rusko evropeizirano plemstvo razcepljeno: po eni strani naj bi se zavedalo, da mora živeti v skladu s predpisanimi evropskimi normami, po drugi strani pa se naj bi intimno vseeno nagibalo k

²⁰ Podlesnik, *Kratki pregled ruske kulturne zgodovine*, 67–73.

²¹ Prav tam.

²² Figes, Orlando. *Natašin ples: Kulturna zgodovina Rusije*. 3. izdaja. Prevedel Matej Venier. Ljubljana: Studia humanitatis, Modrijan, 2008, 26–28.

ruskim običajem in občutjem.²³ Nova družbena elita, sestavljena iz dvornega plemstva in predstavnikov nižjih slojev, je namesto rodu, ki je v srednjem veku opredeljeval posameznika, uveljavila kulturo omike. Vedenje tako ni bilo več določeno z večnimi Božjimi zakoni, temveč je bilo stvar konvencij, upoštevanje katerih je posamezniku omogočalo vključitev v kulturo elite. Dober primer, ki kaže na preseganje »naravnega« s strani kulture je bila spremenjena družbena vloga žensk (v sferi višjih slojev). Njihova vloga se je z območja naravne eksistence, ki je pri ženski v veliki meri opredeljena z materinstvom, premaknila na območje kulture, kjer se je ženska skušala čim bolj odmakniti od svoje biološke determinante. Tako so ženske dobile vlogo ob svojih moških v družabnem življenju, medtem ko so skrb za otroke prevzele dovilje in vzgojiteljice.²⁴ Sobarice, dovilje in varuške so imele drugačen status kot ostali tlačani, saj so postale del družine. Dodeljene so jim bili posebni prostori v glavni hiši ter z njimi ravnali prijazno in spoštljivo. Plemič se je iz svojega otroštva pogosto spominjal topline in nežnosti, s katerima so ga obdajale te ženske.²⁵ Podoben odmik od naravnega k nenaravnemu oziroma naučenemu se je zgodil tudi na področju jezika. Sprva so se skupaj z novimi tehnologijami uveljavljali germanski jeziki, nato pa se je z vedno večjim vplivom francoske plemiške kulture za časa Jelizavete Petrovne (vlada med letoma 1741 in 1761) vse bolj uveljavljala francoščina. Le-ta je predstavljala opozicijo »robati« in »neotesani« ruščini, ki naj ne bi bila kos upovedovanju vseh pomenskih odtenkov. Proti koncu 18. stoletja je na ta način prišlo do situacije, ko je rusko plemstvo bolj govorilo francosko kot rusko, ruski jezik pa je v razvoju zaostajal za razvojem družbenih odnosov. Šele na prelomu iz 18. v 19. stoletje so nekateri avtorji hoteli ruski jezik uveljaviti tudi kot jezik elite, prav tako pa so bile vse pogostejše kritike t. i. galomanije.²⁶

V ruski kulturi 18. stoletja je prišlo do neke vrste paradoksa, saj so se, za razliko od Francije, kjer so se razsvetljenske ideje uveljavile kot okvir meščanske ideologije v borbi s plemiško ideologije absolutistične monarhije, v ruski stvarnosti le-te prepletle z ideologijo absolutizma in nove posvetne plemiške kulture. Ideje o vrednosti posameznika ne glede na njegovo stanovsko pripadnost, pomenu izobraževanja ter znanja itn. pa so že v zadnji tretjini 18. stoletja trčile tudi ob zaostalo družbeno in ekonomsko stvarnost Rusije. Načrti reform Katarine II. Velike (vlada med letoma 1762 in 1796), ki so med drugim predvidevale uveljavitev ustavne monarhije in izvedbo kmečke reforme, so bili ob pojavu nevarnosti

²³ Figes, *Natašin ples*, 57–58.

²⁴ Podlesnik, *Kratki pregled ruske kulturne zgodovine*, 81.

²⁵ Figes, *Natašin ples*, 135.

²⁶ Podlesnik, *Kratki pregled ruske kulturne zgodovine*, 81–82.

nenadzorovanega širjenja liberalnih idej, upora Pugačova in francoske revolucije opuščeni. To je znotraj plemstva pripeljalo do opozicije med uradnim dvorom, ki si je prizadeval ohraniti trenutne družbene odnose, in plemstvom, ki si je prizadevalo za socialno pravičnejšo družbo.²⁷

4.2 Vpliv Petrovih reform na rusko zgodovinopisje

Preko idej francoskega razsvetljenstva se je v 18. stoletju na ruskih tleh uveljavilo prepričanje o stalnem razvoju družbe na poti k razumu in novemu znanju, zato je kot cilj znanosti v ospredje stopal prikaz ljudstev na poti napredka. V skladu s tem se je med preučevalci preteklosti uveljavila misel o vplivu različnih oblik oblasti, zakonodaje, družbenega gospodarstva in individualnih osebnosti na zgodovinski razvoj, s tem pa sta se razširila polje in kompleksnost preučevanja preteklosti. Kasneje, v drugi polovici 18. stoletja, se je preučevanje usmerilo tudi na polja civilne družbe, trgovine, obrti, kmetijstva in socialne strukture prebivalstva. Z racionalizmom so se v zgodovinopisju vedno bolj uveljavljala tudi načela matematičnih oziroma naravoslovnih zakonov. V ruski stvarnosti je bil tako narejen korak stran od religioznega pristopa k preteklosti, zgodovina pa je postopoma postajala samostojna panoga. Ni pa racionalistično pojmovanje sveta popolnoma zavrnilo ideje o Božji prisotnosti, saj je pojmovanje carja kot božjega poslanca na zemlji ostalo prisotno še naprej.²⁸

V ruski družbi je postala preteklost kot zaporedje človekovih etap k napredku merilo za sedanost in njene pojave ter gradivo za razmišljanja o prihodnosti. Oblast je v skladu z uveljavitvijo ideje o vzgojni vlogi zgodovine in možnosti razsvetljevanja imela v tem času interes, da bi se pomembni dogodki ruske stvarnosti v tisku ohranili in bili dostopni širšemu krogu prebivalstva. Iz tega namena je bilo izvedeno zbiranje in kopiranje starih letopisov, aktov, rokopisov, samostanskih in zasebnih starodavnih knjig, izvajale pa so se tudi specialne ekspedicije raziskovanja rariet v Povolžje in Sibirijo. Birokratizacija države je bila porok za močno razširitev poslovne pismenosti, ta pa je botrovala koncentraciji velikih količin kronik tekočih diplomatskih, vojnih in krajevnih dogodkov, zapisov dvornega in zasebnega dogajanja, revij itd. v **državnih arhivih**. Ker je bilo to gradivo večinoma kronološko urejeno in je vsebovalo dognanja tako s področja zgodovine diplomacije, geografije kot tudi

²⁷ Podlesnik, *Kratki pregled ruske kulturne zgodovine*, 82.

²⁸ Наумова, *Историография истории России*, 97–100.

lingvistike, etnografije itd., pomenijo ti arhivi ogromen bazen faktografskega materiala za zgodovinarje 18. stoletja, ki je omogočal sopostavitve raznovrstnega arhivskega gradiva.²⁹

V prvi polovici 18. stoletja se je začel oblikovati vse bolj kritičen **pristop k virom** in dokumentom preteklosti, ki so postali osnova historičnega pisanja. Postopoma so arhivi postali ne samo mesto zbiranja in hrambe historičnega materiala, marveč tudi eno izmed središč njihove objave in preučevanja (sistematizacija, opis, sestavljanje pregledov in popravkov). Ker pa so bili arhivi pod vplivom in s tem pod nadzorom oblasti, je bil dostop do njih odobren le ozkemu krogu ljudi, ki pa je pred objavo moral pridobiti soglasje nadzornikov. Oblast je s tem usmerjala in zamejila vsebino del, temelječih na arhivskem gradivu, in s tem tudi ovirala razvoj znanstvenih raziskav. Prvi, ki je dobil neomejen dostop do tega gradiva, je bil Karamzin, ki je svojo *Zgodovino ruske države* pisal v 19. stoletju. Poleg državnih arhivov pa so se oblikovale tudi zasebne zbirke zgodovinskega gradiva.³⁰

Leta 1725 je v Sankt-Peterburgu nastala **Akademija znanosti**, ki velja za prvo vsrusko znanstveno središče. V začetni fazi njenega obstoja so na njej delovali predvsem tuji znanstveniki (Müller, Bayer, Schlözer idr.), kasneje pa se je preko njih oblikovala generacija ruskih znanstvenikov-pedagogo (Kačenovski, Timkovski, Čebotarev idr.). Sredi 18. stoletja, začevši z ustanovitvijo Moskovske univerze l. 1755, so postale središče preučevanja preteklosti in priprave za to potrebnih specialistov univerze, na katerih se je zgodovina do začetka 19. stoletja uveljavila kot eden izmed osnovnih predmetov, pojavljajo pa se tudi katedre za občo in rusko zgodovino. Tudi univerze so organizirale raziskovalne ekspedicije in izdajale različne revije, del katerih je bilo tudi zgodovinsko gradivo. Tekom 18. stoletja (predvsem v drugi polovici) in v začetku 19. stoletja so v Moskvi, Sankt-Peterburgu, Kazanu, Odesi in drugje začela nastajati tudi prva **društva, združenja, krožki in saloni**, ki so se ukvarjali z rusko zgodovino. Med njimi je bil v 18. stoletju najdejavnejši krog okoli A. I. Musina-Puškina, v začetku 19. stoletja pa je bil pomemben predvsem krog okoli zunanjega ministra Rumjanceva, ki je posebljal še bolj sistematično in ciljno usmerjeno zbiranje in preučevanje zgodovinskega gradiva na začetku novega stoletja. V tem času so se na podlagi dejavnosti različnih združenj in posameznikov razvijale tudi že pomožne zgodovinske vede, kot so npr. historična geografija, genealogija, heraldika, kronologija, arheologija itd.³¹

²⁹ Наумова, *Историография истории России*, 100–122.

³⁰ Prav tam.

³¹ Prav tam.

Popularizacija zgodovinskih dognanj v širši javnosti se je začela v drugi polovici 18. stoletja s strani Müllerja in Novikova – slednji je ustanovil tudi prvo javnosti dostopno knjižnico in oblikoval prvo sistematizacijo pravil o izdaji zgodovinskih dokumentov. V začetku 19. stoletja so z razmnožitvijo in večjo razprostranjenostjo časnikarstva dobili širšo publiko tudi zgodovinski prispevki, recenzije, novosti v zgodovinski literaturi itn. Je pa na tem mestu potrebno poudariti, da so še v začetku 19. stoletja med književnimi deli z zgodovinsko tematiko še vedno prevladovala dela iz tujine.³²

4.3 Vidnejši predstavniki 18. stoletja

Med najbolj vidne predstavnike novih idej v obravnavi preteklosti z začetka 18. stoletja spadajo pisci kot npr. B. I. Kurakin, P. P. Šafirov, A. I. Mankijev, F. Prokopovič idr., poleg le-teh in pred njimi zgodovinarjev 17. stoletja pa se napredek v ruskem zgodovinopisju v prvi polovici 18. stoletja povezuje predvsem z **Vasilijem Nikitičem Tatiščevom** (1686–1750). Tatiščev ni bil profesionalni zgodovinar, a vseeno velja za t. i. praočeta ruskega zgodovinopisja, saj je le-to povedel na novo, višjo raven. Največji pomen dela Tatiščeva je v njegovih izjemnih zaslugah pri oblikovanju obsežnega in kritičnega iskanja ter raziskovanja zgodovinskih virov. Novoodkrite vire (neodkriti sezname, statistični podatki, kronike, letopisi in poročila), pridobljene tako doma kot v tujini, je namreč podrobno in kritično analiziral, popisal in klasificiral. Vsak pisni vir je definiriral z mestom, kjer se je nahajal, časom in krajem njegovega odkritja ter krajem, kjer se je nato od odkritja naprej hranil. Vire je nato ločil tudi po stilu in jeziku, kar mu je pomagalo pri njihovi dataciji in nato pri sopostavitvi z ostalimi (novimi in starimi) viri. S tem je upošteval sodobne zahteve po široki in pregledni paleti virov, ki bi nato omogočala temelj za proučevanje preteklosti v skladu s primerjalno metodologijo opisovanja in vrednotenja dogodkov preteklosti. Tako si je Tatiščev zadal nalogo, da odkrije, zbere in sistematizira zgodovinski material ter ga primerja z do tedaj odkritimi in preučeni letopisi, pojasni smisel zbranega materiala in vzpostavi vzročno razmerje med dogodki.³³

Obsežno delo, ki si ga je zastavil Tatiščev, je kulminiralo v njegovi *Zgodovini ruske države* (rus.: *История российская с самых древнейших времён*), ki velja za prvo izčrpno in kritično zgodovino Rusije. S tem delom je želel ustvariti moderen in resen zgodovinski

³² Наумова, *Историография истории России*, 100–122.

³³ Лачаева, М. Ю. *Историография истории России до 1917 г.* Москва: Гуманитар. изд. центр ВЛАДОС, 2003, 107–111.

prispevek, s katerim bi tako ruskemu narodu kot tudi tujcem dokazal, da Rusija ima vredno in dostojanstveno preteklost. Prav tako je bil Tatiščev mnenja, da se zgodovine ruske države ne bi smelo obravnavati ločeno od ostale (zahodnoevropske) preteklosti. Gre za nov tip zgodovinskega dela v Rusiji, ki je temeljil na kritični obravnavi ogromnega števila virov.³⁴ V *Zgodovini* se je Tatiščev ukvarjal s problematikami zgodnje slovanske zgodovine, širitve krščanstva, normanske teorije itd. Potek zgodovine je oprl na politične dogodke in osebnosti v skladu s konceptom linearnega napredka zgodovine, medtem ko se z razvojem socialno-ekonomskih odnosov (v skladu s svojim časom) ni ukvarjal. *Zgodovina ruske države* velja za delo, iz katerega so črpali vsi kasnejši pomembnejši znanstveniki, Tatiščev pa je s svojim delom položil tudi temelje historični geografiji, etnografiji, kartografiji in množici drugih pomožnih zgodovinskih ved. Po besedah nekaterih strokovnjakov naj bi rusko zgodovinopisje ponesel za stoletje naprej in ga približal ravni takratnega zahodnoevropskega zgodovinopisja.³⁵

Poleg Tatiščeva so bili za razvoj ruske zgodovinske znanosti zaslužni tudi nekateri nemški zgodovinopisci. Tako je bil **Gerhard Friedrich Müller** (1705–1783) eden prvih nemških zgodovinarjev, ki je deloval na Ruskem, in imel nato izmed Nemcev največji vpliv na rusko zgodovinopisje. Bil je neutrudden zbiralec tekstov. Med potovanji po odmaknjenih sibirskih mestih je odkril in zbral obsežno zbirko dotlej neznanih virov. Do tedaj se je rusko zgodovinopisje naslanjalo predvsem na raztresene, neurejene in pogosto nezanesljive kronike. Müller je le-te dopolnil z najrazličnejšimi vladnimi statuti, ukazi, odredbami, uradnimi in neuradnimi korespondencami, statističnimi podatki itn. Preučeval je tudi mongolske in tatarske vire. Za njegovo največje delo velja *Zgodovina Sibirije* (rus. История Сибири).³⁶ Trdil je, da zgodovinar ne sme izpostavljati zgolj pozitivne, marveč tudi manj pozitivne pojave v zgodovini (npr. divja narava prednikov, nesreče v vojnah, družbene bede itd.).³⁷

Poleg Müllerja je bil med Nemci vpliven tudi **August Ludwig von Schlözer** (1735-1809), ki je v Rusijo prišel na povabilo Müllerja in postal njegov pomočnik, a sta se nemška znanstvenika zaradi navzkrižnih ambicij kmalu sprla. Schlözer tako ni mogel več dostopati do zbirke virov njegovega bivšega mentorja, a je vseeno zbral nekaj svojih virov, ki jih je po vrnitvi v Nemčijo uporabil pri svojem pisanju. Po njegovih besedah bi morala biti zgodovina univerzalna in ne bi smela zaobjemati zgolj političnega razvoja. Zgodovinarje je spodbujal k

³⁴ *The Oxford History of Historical Writing*, vol. 3, 296–301.

³⁵ Лачаева, *Историография истории России до 1917 г.*, 111–115.

³⁶ *The Oxford History of Historical Writing*, vol. 3, 296–301.

³⁷ Наумова, *Историография истории России*, 105.

izkopavanju vsakršne vrste zgodovinskih virov, saj bi moral zgodovinar imeti pri svojem pisanju pred seboj vsa gola dejstva, ki zadevajo predmet njegove obravnave. Viri morajo biti seveda zanesljivi in kritično obdelani brez vnaprejšnjih sodb, česar naj bi po njegovem mnenju Ruski akademiji primanjkovalo v času spora o normanski teoriji. Schlözer je menil, da se v njegovem času kompletne ruske zgodovine še ni dalo napisati, ker naj bi bila količina za to potrebnih virov še premajhna. Zagovarjal je kritično obravnavo vseh ruskih kronik in vseh evropskih, bizantinskih in skandinavskih virov, iz katerih bi lahko ruske kronike črpale podatke.³⁸

Med ruskimi zgodovinarji sta v prvi vrsti vredna omembe še dva predstavnika druge polovice 18. stoletja, M. M. Ščerbatov in I. N. Boltin. **Mihail Mihajlovič Ščerbatov** (1733–1790), uradni državni historiograf v času Katarine II. Velike, je bil prepričan, da je preučevanje zgodovine nujno za vsakega človeka, saj mu le-ta pomaga pri vsakodnevnih, pa tudi političnih in vojnih odločitvah. Ostri kritiki je podvrigel tudi zgodovino politike oblasti in zatrjeval, da mora državna oblast delovati skladno z značilnostmi naroda, opreti se na dvorjane. Znan je tudi kot zbiralec in izdajatelj zgodovinskih spomenikov, dogodke pa je preučeval v skladu z zdravo pametjo in v skladu z duhom naroda. Zato se je obračal na osebne značilnosti, konkretna dejanja ljudi in odnose v družbi. Zanj je bilo zgodovinskim protagonistom nujno dati psihološko in moralno-etično podobo. V svojem pisanju se je pogosto posluževal primerjanja obče zgodovine z rusko in skušal pojasniti posebnosti. **Ivan Nikitič Boltin** (1735–1792) se je s preučevanjem preteklosti začel ukvarjati v skladu z idejo, da je poznavanje rodne zgodovine za izobraženega človeka moralna dolžnost, za svojega učitelja pa je imel Tatiščeva. Boltin v svoji karieri ni napisal zgodovine ruske države, k čemur je stremela večina zgodovinarjev, ampak je znan predvsem po svoji kritiki del Le Clerca in Ščerbatova ter terminološkega in geografskega slovarja. Podobno kot Ščerbatov je bil mnenja, da imajo v zgodovinskem procesu bistveno vlogo nprav, običaji in ideje, ki so odvisne od klime, okoliščin, vzgoje, religije, oblike oblasti in odnosov z drugimi narodi.³⁹

³⁸ *The Oxford History of Historical Writing*, vol. 3, 296–301.

³⁹ Наумова, *Историкогеография истории России*, 142–152.

5. Rusko zgodovino pisje v 19. stoletju

5.1 Prelom stoletja in prva polovica 19. stoletja

Kot smo videli v prejšnjem poglavju, pomenita 18. stoletje in začetek 19. stoletja v ruskem zgodovino pisju čas pospešenega razvoja. Glavni element je postajalo zgodovinsko gradivo, ki je bilo pod vplivom racionalizma podvrženo pozorni analizi. Postalo je osnova historičnih del, ukvarjanje s preteklostjo pa je postala panoga z lastnimi nalogami, predmetom preučevanja in metodami, ob tem pa so se začeli oblikovati tudi centri izdajanja in preučevanja zgodovinskega gradiva, pomožne zgodovinske vede, sistem izobraževanja, združenja zgodovinarjev itn. Izoblikovala se je misel o Rusiji kot mogočni državi, nastali s pomočjo samodržavne oblasti in predanosti naroda staremu izročilu.⁴⁰

Francoska revolucija je nato konec 18. stoletja in v začetku 19. stoletja z Napoleonovim pohodom v Rusijo v ruski družbi povzročila splošno razočaranje, ki je botrovalo odmiku ruske inteligence od njenih idej.⁴¹ Napoleonova invazija je med mnogimi pripadniki peterburške elite omajala Franciji naklonjena stališča. V domoljubnem duhu navadnih ljudi, junaštvu vojakov, požigu Moskve in partizanskem boju kmetov je mnogo plemičev videlo znamenja narodnega prebujenja. Aristokracija, ki se je do tedaj imela za glavnega nosilca narodne zavesti, je spregledala, da so prav kmetje največji domoljubi. Iz tega spoznanja se je med drugim napajala tudi skupina t. i. dekabristov, ki so svoje demokratične politične nazore oblikovali v tesni navezavi s kmečkimi vojaki med vojno proti Napoleonu. Začeli so spoštovati preproste ljudi in s svojimi vojaki govorili tudi o odpravi tlačanstva in socialni pravičnosti.⁴² Odmaknili so se od zabav na parketu plesnih dvoran in se odtujili od generacije svojih staršev. Prav tako v domoljubnem okolju leta 1812 v peterburških salonih francoščina ni bila več zaželena. Plemstvo, ki je bilo od svojih otroških let naprej prežeto z rabo francoskega jezika, se je zdaj trudilo, da bi spregovorilo v ruskem jeziku. Poleg jezika je plemstvo tudi v običajih in vsakdanjih navadah hotelo postati bolj rusko. Odpovedovalo se je dotedanjemu razkošju, skušalo živeti preprosteje in na svoj jedilnik uvrščalo ruske jedi. V modo so prišle ruske obrti in oblačila, v plesnih dvorinah so evropske zamenjali bolj rusko orientirani ritmi, prav tako pa se je uveljavljalo tudi preživljanje prostega časa na kmetih.⁴³

⁴⁰ Наумова, *Историкография истории России*, 162–164.

⁴¹ Prav tam.

⁴² Figes, *Natašin ples*, 86.

⁴³ Prav tam, 115–131.

Kulturni umik od zahodnoevropskih idej je imel vpliv tudi na ukvarjanje s preteklostjo. V zgodovinskih raziskavah se je pričel odmik od racionalizma ter ideje o postopnem in linearnem razvoju vsesplošne (skupne) zgodovine. Zamenjal ga je koncept o raznovrstnosti zgodovinskega razvoja posameznih narodov. V prvi plan je tedaj prihajalo iskanje posebnosti ruskega narodnega značaja, s tem pa obrat k npravem ljudi, danim od Boga. Večji poudarek na božanskem pa ni pomenilo popolnega zanikanja idej razsvetljenstva, saj sta vera v razvoj človeka in čakanje na boljše čase ostala. Na mesto razsvetljenstva je tako stopil romantizem pod vplivom Schellinga in Hegla. Romantika je poudarjala iracionalno komponento človeka, glavno gibalno sprememb v družbi pa je iz stališča o glavni vlogi naroda postala vsota značilnosti, običajev in idej (ruskega) naroda, ki je po svoji kulturni in zgodovinski izkušnji v teku časa izjemen.⁴⁴

Ključni dejavniki zgodovinarskega udejstvovanja v 19. stoletju so bili še vedno pod nadzorom politične oblasti, ki je dela o preteklosti vključevala v svojo ideologijo uradnega narodnjaštva, s katero je utemeljevala svoja dejanja v notranji in zunanji politiki. Pod nadzorom je imela tako Akademijo znanosti in univerze kot tudi znanstvena društva, arhive itd. Profesorji, ki so bili del kake politične akcije, so izgubili službe. Po drugi strani so se dejavnosti Akademije, univerz in društev širile. Poleg geografske širitve in vzgoje novih kadrov so univerze še bolj postajale središča organizacije znanstveno-raziskovalnega dela, znotraj njih pa so se oblikovali tudi zgodovinsko-filološki inštituti in fakultete. Posledica vzgoje domačih izobražencev je bila tudi postopna prevlada ruskih profesorjev na univerzah. Akademija znanosti je še naprej zbirala in objavljala zgodovinsko gradivo, močno pa je pripomogla tudi k nadaljnjemu razvoju pomožnih zgodovinskih ved, ki se je začel že v 18. stoletju. Število zgodovinskih društev se je hitro večalo in sčasoma so bila razširjena praktično po vseh ruskih univerzah. Pomembno je dejstvo, da se je pričelo tudi združevanje znanosti in poučevanja, kar se je kazalo v tem, da je bilo vedno več akademikov tudi profesorjev, poleg tega pa je prihajalo tudi do sodelovanja zgodovinarjev s pravniki in filologi.⁴⁵

Nadaljnji razvoj so doživele tudi ekspedicije, ki so se posvečale sistematičnemu in kompleksnemu raziskovanju cerkvenih, samostanskih in zasebnih arhivov. Na ta pojav je pomembno vplival že prej omenjeni krog okoli Rumjanceva (ustanovljen l. 1811). Ekspedicije so raziskovale tako na področju Rusije kot tudi v bližnjem sosedstvu, kot na primer na Švedskem, Finskem, Poljskem itd. Izven glavnih mestnih središč, v gubernijah, so v drugi

⁴⁴ Наумова, *Историкогеография истории России*, 162–164.

⁴⁵ Prav tam, 167–178.

polovici 19. stoletja začeli delovati gubernijski statistični komiteji, ki so bili zadolženi za objavo virov svojega območja, in gubernijske arhivske komisije, ki so bile zadolžene za zbiranje, ohranitev in ureditev dokumentov, oblikovanje arhivov, muzejev in knjižnic, izvajanje kompleksnih raziskav etnografskega, folklornega in arheološkega materiala ter za objavo del o zgodovini določenega kraja oz. območja. Komiteji in komisije so s svojo dejavnostjo prispevali k raziskovanju krajev, s tem pa opravljali tudi prosvetiteljsko vlogo in s tem spodbujali oblikovanje narodne zavesti.⁴⁶

V 19. stoletju so razvoj doživeli tudi arhivi. V prvi polovici tega stoletja je nastalo nekaj arhivov v Peterburgu in Moskvi, kot na primer Državni arhiv ruskega imperija v Peterburgu in Peterburški arhiv Ministrstva za zunanje zadeve. Oblikovala sta se tudi arhiva znotraj Akademije znanosti in Ermitaža. Od sredine stoletja naprej so nastajali arhivi tudi v drugih večjih mestih Ruskega imperija, in sicer v Kijevu, Vilni, Odesi, Harkovu idr. Poleg univerz in Akademije veljajo arhivi ta čas še vedno za enega glavnih središč znanosti. Poleg že omenjenih gubernijskih arhivov so še naprej nastajali tudi arhivi v zasebnih rokah (Pogodin, Kalajdovič), s katerimi so se nemalokrat popolnili tudi državni arhivi.⁴⁷

V tem času je bilo pomembno tudi utrjevanje vezi med zgodovinarstvom in družbo. To je omogočil predvsem razcvet časnikarstva, ki se je začel že na pragu 19. stoletja in se tekom leta nadaljeval. Pomemben mejnik je bila (že v drugi polovici tega stoletja) prva revija, ki je objavljala predvsem zgodovinske prispevke in materiale 18. in 19. stoletja, in sicer Ruski arhiv (rus. Российский архив), ki je izhajala med leti 1863 in 1917. Pojavile so se tudi nove periodične oblike, kot so na primer almanahi, zborniki člankov, zapiski znanstveno-prosvetiteljskih organizacij in posameznih oseb itn. V skladu s splošnim zanimanjem za narod je posebno mesto dobilo tudi ustno narodno slovstvo, še posebej v krogih slovanofilov.⁴⁸

5.1.1 Nikolaj Mihajlovič Karamzin

Spremembe v ruskem zgodovinopisju proti koncu 18. stoletja je napovedovalo že delo nekaterih zgodovinarjev, kot sta na primer Ščerbatov in Boltin, v začetku 19. stoletja pa je nove ideje in spremembe v pojmovanju zgodovine uveljavil Nikolaj Karamzin. V ruski zgodovini kulture Nikolaj Mihajlovič Karamzin (1766–1826) označuje tranzicijo ruske

⁴⁶ Наумова, *Историография истории России*, 162–164.

⁴⁷ Prav tam.

⁴⁸ Наумова, *Историография истории России*, 167–178.

literature iz klasicizma v sentimentalizem in nato v romantizem, vendar se je poleg dejavnosti literata in kritika v zadnjem obdobju življenja ukvarjal tudi z zgodovinopisjem.⁴⁹

Na potovanju po zahodni Evropi se je Karamzin seznanil z idejami racionalizma 18. stoletja, kar je vplivalo na to, da so ga v začetnem obdobju njegovega delovanja prevevali nazori t. i. zahodnjakov, a je pod vplivom masonstva vseeno posvojil moralistično in filantropsko tendenco, ki se je odražala v njegovem pisanju. Po vrnitvi v Rusijo je tamkajšnjo stvarnost seznanil s sentimentalizmom, predvsem preko njegovih *Pisem ruskega popotnika*.⁵⁰ Ko je leta 1803 postal uradni državni historiograf, se je Karamzin odmaknil od vloge literata in publicista ter se posvetil proučevanju ruske zgodovine. Prvi dve njegovi zgodovinski deli sta zgodovinski povesti *Marfa, knežja namestnica* in *Natalija – bojarska hči*, osrednje mesto njegovega zgodovinarskega pisanja pa zavzema 12 zvezkov dolga *Zgodovina ruske države* (rus.: *История государства российскою*).⁵¹

Kot uradni državni historiograf je imel Karamzin dostop do vseh arhivov in knjižnic, zato je bilo njegovo delo zelo dobro dokumentirano. Želel je napisati realistično, predvsem pa navdušujočo in atraktivno zgodovino, ki bi v nasprotju z »dolgočasno« zgodovino takratnih zgodovinarjev pripovedovala o živih subjektih, polnih napak in odlik. Taka zgodovina naj bi bila po mnenju Karamzina potrebna, da bi ruski narod spoznal, da ruska zgodovina ne zaostaja za zahodnoevropsko. Umetniškost in slikovitost naj bi bila elementa, ki bi ju moral zgodovinar nujno obvladati, da bi lahko predstavil preteklost v vsej njeni izvirnosti in očarljivosti, samo »hladno« zgodovinsko dejstvo pa naj po Karamzinu ne bi veljalo za smoter zgodovinopisne dejavnosti.⁵² Take vrste pisanje o preteklosti (tj. skozi oči njenih protagonistov) naj bi Karamzinu omočilo pogled na pretekle dogodke iz vidika določenega zgodovinskega časa. V njegovem pisanju se obenem izraža tudi njegova ljubezen do domovine, vendar ga to ni ustavilo, da bi stremel k zgodovinski resnici, ki ni vedno prijetna oziroma pozitivna za (ruski) narod. Karamzin je na ta način izoblikoval kompleksen pristop k zgodovini.⁵³

Tako kot že pred njim Tatiščev in Schlözer je Karamzin ob vprašanju verodostojnosti svojega zgodovinskega pisanja pomembno vlogo pripisoval virom. Tako je pri pisanju uporabil

⁴⁹ *The Oxford History of Historical Writing, vol. 4, 303–305.*

⁵⁰ Лачаева, *Историография истории России до 1917 г.*, 195–199.

⁵¹ Javornik, Miha. *Zlati vek ruske kulture: poti ruske umetniške besede: 1670–1840*. Ljubljana: Študentska založba, 2008, 57–60.

⁵² *The Oxford History of Historical Writing, vol. 4, 303–305.*

⁵³ Лачаева, *Историография истории России до 1917 г.*, 195–199.

zgodovinski material iz vseh možnih arhivov in knjižnic pa tudi privatnih hranilnic. Njegovo delo je tako preplavljeno z mnogimi opombami, ki v prvih zvezkih *Zgodovine ruske države* zavzemajo več prostora kot sama zgodovinska pripoved. Opombe večinoma vsebujejo komentarje k virom, pogosto pa je navedeno tudi več vzporednih virov (večinoma izseki iz letopisov), s čimer je dodatno utrjeval verodostojnost svojega pisanja. Čeprav stremljenje po navajanju virov ustreza zahtevam Schlözerja, pa je Karamzin v skladu z načelom atraktivnosti poskrbel, da opombe ne bi bile odbijajoče za bralca, zato je večino sprotnih opomb v tekstu postavil na konec posameznega zvezka v obliki dodatnega poglavja.⁵⁴ Glavni vir za njegovo delo so bili letopisi, široko pa je uporabljal tudi druge vrste virov.⁵⁵

Karamzinovo pisanje je v javnosti vzbudilo številne odzive, tako pozitivne kot tudi negativne. Pozitivne odzive je njegova *Zgodovina ruske države* dosegla predvsem pri ruskih literatih (Puškin, Žukovski, Tolstoj, Dostojevski idr.) in publicistih (npr. Dobroljubov, Černiševski), kasneje pa je postala tudi obvezno branje na gimnazijah in fakultetah. Tako so naslednje generacije vidnih ruskih osebnosti zrasle z zgodbami Karamzina in tudi po njegovi zaslugi razvile domovinski čut. Prav tako so skoraj vsa kasnejša dela, namenjena otrokom, vsebovala motive Karamzinove stvaritve. Tako je dosegel svoj osrednji cilj – ruskemu narodu približati lastno zgodovino in vzbuditi domovinski čut. Poleg tega je s svojim delom spodbudil razvoj lokalne zgodovine in zgodovine vsakdanjega življenja, prav tako pa je eden prvih, ki je v svoje raziskovanje vključil tudi denar, medalje, pesmi, svojo pozornost pa je v določenih segmentih usmeril tudi na starinske besede, običaje, bivališča, obleko itn.

Nekateri strokovnjaki Karamzinu očitajo, da je veliko virov navedel le kot referenco za določen dogodek, nato pa je le-tega interpretiral povsem po svoje, lahko tudi povsem nasprotno od trditev dotičnega vira.⁵⁶ Kačenovski je trdil, da je Karamzin napisal zgodovino gospodarjev in ne zgodovine države, Miljukov pa mu je očital, da ne piše za napredek strokovnega zgodovinopisja, ampak zgolj za užitek širše publike, da je uporabil le tisto, kar je bilo do njegovega časa že narejeno, in tako na pasiven način le dokončal staro. Sovjetsko zgodovinopisje, ki je njegovo delo vrednotilo kasneje kot zgoraj navedeni strokovnjaki, je Karamzina označilo za ideologa dvorjansko-aristokratskih krogov, zagovornika tlačanstva in

⁵⁴ Лачаева, *Историография истории России до 1917 г.*, 199–202.

⁵⁵ Наумова, *Историография истории России*, 152–157.

⁵⁶ *The Oxford History of Historical Writing*, vol. 4, 303–305.

monarhista. Na tem mestu bi se bilo tako koristno nekoliko posvetiti tudi Karamzinovim političnim nazorom.⁵⁷

Medtem ko je Tatiščev kot njegov vpliven predhodnik na vsakem koraku izražal hvaležnost Petru Velikemu za svoje državniške službe, je Karamzin posebljal vodilno kritiko Petra v prvi četrtini 19. stoletja. V sami *Zgodovini ruske države* sicer do obdobja njegove vladavine ni uspel priti, a ga je vseeno omenil v primerjavi z Ivanom III. V tej primerjavi Peter nastopa kot manj negativen lik in četudi je Karamzin načeloma hvalil njegove dosežke v smislu napredka Rusije kot države (vojska, flota, rudarstvo, manufakture, šolstvo idr.), s hvalo dosežkov ruskih vladarjev ni pretiraval, samemu Petru Velikemu pa je očital nekritičen prenos zahodnoevropskih vzorcev na rusko ozemlje, s čimer naj bi povzročil prepad med višjim in nižjim slojem. Karamzin je kljub tej kritiki ostajal zagovornik monarhične oblasti in pod vplivom upora Pugačeva in posledic francoske revolucije ostro nastopal proti revolucionarnim dejavnostim. Četudi ni bil privrženec grobega ravnanja s podložniki, je bil po njegovem mnenju ruski narod predvsem dolžan delati in služiti domovini.⁵⁸ Republikanske ureditve Karamzin sicer ni zavračal, je pa poudarjal, da sta za tako ureditev potrebna karakter naroda in njegova stopnja razvoja. Nasprotoval je despotizmu in tiranstvu, zagovarjal razsvetljeno monarhijo, ki bi lahko uresničila odpravo tlačanstva.⁵⁹

Rusko zgodovinopisje je s Karamzinom na čelu zakorakalo v novo obdobje. Baza virov za zgodovinsko raziskovanje se je močno razširila, večina razprav pa se je ukvarjala z vrednotenjem in pomenom Karamzinove *Zgodovine ruske države* in se v veliki meri v tej navezavi tudi pozicionirala. Družbena stvarnost se je vse bolj zanimala za zgodovinsko razlago sedanjosti, ki so jo ruski strokovnjaki razlagali na različne načine. Tako se oblikuje več smeri v ruski literaturi, prav tako pa tudi v samem ruskem zgodovinopisju.

5.1.2 Pojav skeptične šole

Pod vplivom Mihaila T. Kačenovskega se je oblikoval krog zgodovinarjev v okviru t. i. skeptične šole. Ukvarjali so se proučevanjem družbe in njenih notranjih struktur ter z zgodovino naroda kot nosilca specifik nacionalne zgodovine. Gre za premik od znanosti, ki ima za svoj cilj proučitev sodobne vladajoče plasti na podlagi zgodovinske izkušnje, k

⁵⁷ Лачаева, *Историография истории России до 1917 г.*, 215–219.

⁵⁸ Prav tam.

⁵⁹ Наумова, *Историография истории России*, 152–157.

znanosti, ki proučuje sedanost kot nujen rezultat preteklosti. Viden je vpliv idej romantizma, ki se usmerja k zgodovini narodovega življenja ter njegovega duha in običajev, prav tako pa je izpostavljena tudi problematika o medsebojnem razmerju med splošnimi zakonitostmi svetovnega zgodovinskega procesa in specifikko življenja posameznega naroda v neprekinjenem napredovanju v skladu s postopno napredujočimi spremembami. Za skeptike je značilna temeljita analiza virov, ki so jo le-ti privedli na višji nivo. Mnogi so mnenja, da je skeptična šola na čelu s Kačenovskim v tem početju šla predaleč, zaradi česar naj Kačenovski tudi ne bi uspel ustvariti obsežnejšega in zaključenega zgodovinskega dela. Ti zgodovinarji novega kova so tako začeli dvomiti v vse do tedaj znane in analizirane vire in jih preučevali iz vseh možnih strani. Na ta način so ugotovili, da so različni letopisi lahko isti zgodovinski pojav oziroma dogodek opisovali različno. To so pripisali prepisovalcem letopisov, ki so pisali skozi prizmo svojega časa in v skladu s svojimi ambicijami. Čeprav jim mnogi očitajo prekomeren dvom v že analizirano gradivo, pa je ta skupina zgodovinarjev vseeno opravila pomembno in koristno vlogo pri razvoju kritične obravnave preteklosti.^{60,61,62}

Z **Mihailom Trofimovičem Kačenovskim** (1775-1842), z imenom katerega povezujemo skeptično šolo, se je začela nova etapa v kritiki zgodovinskega gradiva. Kot profesor je kot prvi na ruskem območju na univerzi uveljavil lekcije iz preučevanja virov ruske zgodovine. Opiral se je na nemška zgodovinarja Müllerja in Schlözerja, zlasti na slednjega. Schlözerju je priznaval postavitev temeljev za kritiko virov, a je po njegovem mnenju nemški zgodovinar pri svojem delu vseeno pustil nekaj dvomljivih mest, ki bi jih bilo potrebno še dodatno raziskati. Kačenovski je izoblikoval ostrejše zahteve h kritiki najstarejših ruskih virov preteklosti. Izpostavil je nujnost preučevanja vsebine zgodovinskega dokumenta in primerjavo le-te z realnimi okoliščinami časa in prostora domnevnega nastanka. Skozi analize je prišel do zaključka, da so bili vsi takrat znani spiski najstarejših ruskih virov lahko napisani šele v 14. stoletju. Odsotnost starejših virov je tako po Kačenovskem naredilo dotedanjo zgodovino obdobja med 9. in 13. stoletjem nezanesljivo. Za zgodovinarje predhodne generacije, vključno s Karamzinom, je trdil, da so nezavedno sledili in verjeli starim spomenikom ter jih med seboj malomarno primerjali. Iz tega je razvil sklep, da so slabo preučili zgodovino Slovanov in njihove odnose z drugimi narodi. Prav tako je Kačenovski trdil, da so bili izvori narodov, ki so jih v 19. stoletju za svoj narod iskali praktično vsi zgodovinarji, zaviti v temo nepoznanja ali pa so bili zgrajeni na lažeh, kar lahko razumemo

⁶⁰ *The Oxford History of Historical Writing*, vol. 4, 305–307.

⁶¹ Лачаева, *Историография истории России до 1917 г.*, 220–222.

⁶² Prav tam, 241–248.

kot odgovor na takratni romantični trend utemeljevanja narodov z dokazovanjem davnih zgodovinskih izvorov in dolge kontinuitete.⁶³

V okvir skeptikov spada tudi **Nikolaj Aleksejevič Polevoj** (1796–1846). Zanj velja, da je pri svojem delu sledil resnici in se v svojem pisanju izogibal interpretaciji zgodovinskih pojavov s stališča svojega časa in naroda. Po njegovem ima vsak narod svojega duha, ki pa se vseskozi oblikuje v stiku z drugimi narodi v enotnem zgodovinskem procesu pod vplivom Božje volje. Razvoj človeštva naj bi bil postopen, vendar v obliki neskončne spirale. Zgodovina človeštva naj bi namreč temeljila na stalni borbi med Evropo in Azijo, prva kot prisposodba duhovnosti in druga kot prisposodba materialnosti. Razmerje med Vzhodom in Zahodom je in še danes ostaja produktivna tema v ruski družbi. Polevoj je bil sodobnik Karamzina, slednjega je kritiziral predvsem s trditvijo, da je v *Zgodovini ruske države* izpustil duha naroda. V svojih delih, med katerimi sta na primer *Zgodovina ruskega naroda* in *Zgodovina Petra Velikega*, je izrazil prepričanje, da je država najvišja oblika odraza narodnega duha, rusko samodržavje pa da predstavlja mogočnost ruske države v preteklosti in je porok za njeno prihodnost.⁶⁴

Gustav von Evers (1781–1830) se je ukvarjal s starejšo rusko zgodovino, predvsem iz vidika oblike države in njenih pravnih institucij, in je imel velik vpliv na zgodovinarje-pravnike. Nadgradil je preučevanje oblasti, pravnih norm, trgovine, znanosti itd. in se za razliko od Karamzina odpovedal moraliziranju in etično-vzgojnemu pristopu k pisanju zgodovine. Medtem ko je Karamzina brala širša javnost, so dela Eversa ostala znana le znotraj stroke. Podal je teorijo o črnemorskem (hazarskem) izvoru ruskega naroda, ki jo je zaradi ostre kritike sodobnikov umaknil.⁶⁵

5.1.3 Konservativna smer (uradno narodnjaštvo)

Sergej S. Uvarov je v 19. stoletju izoblikoval teorijo, ki je kmalu postala uradna dvorna ideologija in postala znana pod imenom »uradno narodnjaštvo«. Zagovarjala je obstoječe družbene razmere in tako odlično odgovarjala carjevi potrebi po utrjevanju oblasti. V času vladanja Nikolaja I. (1796–1855) se je na ta način carjeva oblast odvrnila od petrovskih nazorov o razvoju ruske države po evropskem vzorcu in se pričela osmišljati v okviru specifične ruske kulture. Temelj ruske avtohtone kulture naj bi odražala triada »pravoslavje-

⁶³ Наумова, *Историография истории России*, 183–185.

⁶⁴ Prav tam, 187–196.

⁶⁵ Наумова, *Историография истории России*, 196–205.

samodržavje-ljudskost«, rusko ljudstvo pa naj bi imelo v svetu posebno vlogo. Ruski narod je po tej teoriji močno zavezan pravoslavni veri in se je pripravljen podrediti močnemu vladarju. Z utrjevanjem teh specifično ruskih značilnosti naj bi Rusija pridobila veljavo v evropskem prostoru na povsem svoj način in ne z neposrednim prenosom zahodnoevropskih vzorcev na svoja tla, kot naj bi to delala do tedaj.⁶⁶

V okviru ruskega zgodovinopisja je pri tem sistemu dojemanja družbe potrebno izpostaviti predvsem dva akterja, in sicer M. P. Pogodina in N. G. Ustrjalova. **Mihail Petrovič Pogodin (1800-1875)**, zgodovinar, publicist in zbiratelj, je skupaj z Ustrjalovim pomagal razvijati teorijo uradnega narodnjaštva. Predmet njegovega zgodovinskega proučevanja sta bila ruski stari in srednji vek, pri svojem raziskovanju pa si je zastavljal vprašanja o nacionalnih idealih in tradicijah ter mestu ruskega naroda v svetovni zgodovini. Po njegovem mnenju je Rusija del svetovne zgodovine, a ima tako kot vsak drug narod svojo specifiko. Namesto politične zgodovine se je usmeril v proučevanje narodnega duha. Vse spremembe v Rusiji naj bi po Pogodinovi interpretaciji prišle od zgoraj, torej s strani oblasti, medtem ko naj bi v zahodni Evropi prišle od spodaj, s strani vladanih. Zahod naj bi bil namreč zaradi nasilne podjarmljenosti agresivnim barbarskim ljudstvom vseskozi nagnjen k revolucionarnosti, medtem ko so Rusi oblast sprejeli prostovoljno oz. so svoje vladarje (Varjage) povabili. Na ta način sta se v ruskem narodu razvili pokornost in potrpežljivost, kar naj bi skupaj s pravoslavno vero tvorilo slogu ruske družbe. Moč in sila Rusije naj bi tako temeljila v enotnosti jezika, vere in posledično enotne miselnosti celotnega naroda. Zgolj samodržavje je Pogodinu predstavljalo zagotovilo za red, mir, varnost in blaginjo. Pogodinov koncept spoznavanja preteklosti je raziskovanje celotne družbe, tako vladarjev in prelomnih dogodkov kot tudi običajnih ljudi, institucij ipd. Zgodovinar se v skladu s tem konceptom ne bi smel poglobiti le v določen segment družbe.⁶⁷

Strokovnjaki Pogodinu priznavajo kvalitetno kritiko virov in vestnost pri zbiranju zgodovinskega materiala, a njegovo delo z izjemo intelektualne sfere ni doživelo širokega zanimanja. Po mnenju nekaterih naj bi bil blizu slovanofilom, vendar se od njih razlikuje predvsem glede vrednotenja figure Petra Velikega. Nad njegovimi dosežki je sicer fasciniran, a zaradi ljubezni do stare Rusije vseskozi išče ravnovesje med starim in novim. Pozitivne značilnosti starega in novega je hotel dokazati še posebej takrat, ko so Petra goreče napadali slovanofili. Sicer je priznal, da je veliko Rusov začelo častiti Zahod in pozabljalo svojo

⁶⁶ Podlesnik, *Kratki pregled ruske kulturne zgodovine*, 86–90.

⁶⁷ Лачаева, *Историкогеографическая история России до 1917 г.*, 255–261.

izvorno nacionalnost, a je vztrajal, da to ni bil Petrov namen. Sama Petrova surovost se mu je zdela brutalna, a v smislu nujnega zla v določenih primerih legitimna.⁶⁸

Nikolaj Gerasimovič Ustrjalov (1807-1870), zgodovinar in pedagog, je imel tako kot zgoraj omenjeni Pogodin pozitiven odnos do Petra Velikega in je pripadal gibanju uradnega narodnjaštva. Glavni predmet njegovega zgodovinskega proučevanja je predstavljal dogodek, medtem ko je zavračal pisanje in zbiranje biografij. Zgodovinar se bi moral osredotočiti na celotno družbo in osvetliti njen postopen razvoj skupaj z vzroki. Dve glavni zahtevi Ustrjalova sta tako bili dobro poznavanje dejstev in uvrstitvev dejstev v sistem, ki bi omogočil vzpostavitev vzročno-posledičnega razmerja zgodovine. S tem bi lahko odkrili t. i. rdečo nit zgodovinskega procesa. Tako se je Ustrjalov v največji meri zavzemal za kvalitetno obdelavo zgodovinskih virov in kritiziral svoje predhodnike, ker niso sledili rdeči niti zgodovinskega procesa. V tem smislu Karamzinu očita, da se je osredotočil le na najvišje politične osebnosti, ostalo pa zanemaril.

Kot ideolog je Ustrjalov morda manj pomemben kot Pogodin, a ima kot zgodovinar večji vpliv. Napisal je namreč pregled Petrove vladavine z naslovom *Zgodovina carjevanja Petra Velikega* (rus. *История царствования Петра Первого*) in v njem relativiziral Petrovo krivdo, ki so mu jo pripisovali ob konfliktu s carjevičem Aleksejem.⁶⁹

⁶⁸ Лачаева, *Историография истории России до 1917 г.*, 255–261.

⁶⁹ Prav tam, 261–268.

5.1.4 Liberalna smer: spori med slovanofili in zahodnjaki

Eden prvih, ki je ruski družbi (predvsem izobražencem) pokazal posebnosti zgodovinske poti Rusije, je bil že omenjeni Nikolaj Karamzin. Z zastavljanjem vprašanj glede pomena (nasilnih) preobrazb in porušenja tradicije v razvoju ruske države s strani Petra Velikega je spodbudil razpravo o tistem pravem, resničnem karakterju ruske družbe.⁷⁰ Z živahnim razvojem publicistike v prvih desetletjih 19. stoletja se je v Rusiji uveljavila t. i. resna revija, ki je poleg literarnih obravnavala tudi širša družbena vprašanja. Ker so se predstave o tem, kakšna je prava pot udejanjanja boljše družbe, pri različnih avtorjih razlikovale, so se v uredništvih posameznih revij oblikovali sovražni tabori, ki so nasprotnikom skušali dokazati pravilnost svojih pogledov na razvoj Rusije.⁷¹

Glavne polemike 19. stoletja so se tako odvijale na straneh obsežnih enciklopedičnih literarnih revij. V njih se je v 40. letih vnel spor med skupino slovanofilov (rus. славянофилы), ki se je v temelju zavzemala za izoblikovanje avtohtone filozofske in družbenokritične misli, temelječi na nacionalni kulturi in s posebno vlogo pravoslavja, in zahodnjaki (rus. западники), ki so bili zagovorniki razvoja Rusije po vzoru zahodnoevropskih družbenih idej. Slovanofili so objavljali večinoma v reviji *Moskovčan* (rus. Москвитянин), medtem ko sta bili glavni reviji zahodnjakov *Domovinski zapiski* (rus. Отечественные записки) in *Sodobnik* (rus. Современник). Zahodnjaki so slovanofilom očitali nazadnjaštvo in idejno bližino s takratno uradno dvorno ideologijo, slovanofili pa so zahodnjake opozarjali predvsem na nekritično prenašanje zahodnoevropskih idej na ruska tla, s čimer naj bi se ruska inteligenca oddaljevala od ruskega ljudstva.⁷²

Zagovorniki slovanofilske in zahodnjaške ideje so bili intelektualci in ustvarjalci različnih kulturnih panog in tudi samih literarnih zvrsti. Za razmišljanje o konceptih ruske zgodovine so za to diplomsko delo pomembni predvsem avtorji, ki so v svojem (običajno) širokem spektru zanimanj in dejavnosti vplivali tudi na zgodovinopisje.

5.1.4.2 Slovanofili

Kot opozicija zahodnjakov so slovanofili gojili skeptičnost do zgodovinskih perspektiv zahodnoevropske civilizacije. Verovali so v veliko prihodnost ruskega ljudstva in bili zvesti

⁷⁰ Rupnik, *Tretji Rim*, 308–322.

⁷¹ Podlesnik, *Kratki pregled ruske kulturne zgodovine*, 86–88.

⁷² Prav tam.

pravoslavni veri. Zavračali so kopičenje bogastva in individualizem, prav tako pa enotno nastopali proti konstitucionalizmu in republikanizmu. Ti dve instituciji naj bi bili po mnenju slovanofilov povezani s formalnimi pravicami, kar pa so slovanofili zavračali. Vsa moč in organizacija družbe in posameznika v njej bi morala temeljiti na moralnem prepričanju. Tega naj bi Rusija imela dovolj in bi potemtakem bila sposobna vzpostaviti družbo po specifično ruskem vzoru, izhajajočem iz ljudstva. Naravni zgodovinski razvoj Rusije k samobitnosti naj bi prekinil Peter Veliki, ki je s svojimi reformami na ruska tla na silo prenesel tuje vzorce.⁷³ Slovanofili so tako razširjali mit o »ruski duši«, vero v pristno krščanstvo, ki naj bi se ohranilo med ruskim kmetstvom in kult Moskve. Bivša prestolnica naj bi bila temelj pravega ruskega življenja, ki je predstavljalo slovanofilsko alternativo evropski kulturi ruske izobražene elite 18. stoletja.⁷⁴

Kot glavni predstavnik skupine slovanofilov se najpogosteje omenja Homjakova. **Aleksej Stepanov Homjakov** (1804–1860) je bil eden izmed soustanoviteljev slovanofilskega gibanja in osrednji teoretik njegove doktrine. Preučevanje zgodovine človeštva je zanj pomenilo preučevanje duhovnega življenja narodov, med katerimi vsak sam oblikuje svojo usodo. V skladu s to idejo se je ukvarjal z vprašanji, kaj sploh je Rusija, kakšno je njeno poslanstvo in kakšna je vloga zgodovinarja pri ukvarjanju z njeno preteklostjo. Ta so ga napeljala na preučevanje odnosa med Rusijo in Zahodom, reform Petra Velikega in njihovih posledic ter vloge pravoslavja v ruski zgodovini. Velik pomen za rusko stvarnost je priznaval predvsem veri, ki naj bi bila od nekdanj skrivno in vzvišeno gibalo v razvoju človeštva, in oblasti, ki je iz strani (ruskega) naroda podeljena carju. Rusijo je videl kot bodočega vodjo svetovnega razsvetljenja. V svojih delih je uporabljal znanja s področij zgodovine, lingvistike, etnografije, geografije in bogoslovne literature, visoko pa je cenil tudi pesnike in umetnike, ki naj bi s svojim delovanjem izražali notranje čutenje človeka. Njegova filozofska in historična razmišljanja so se izrazila v delih, kot sta spisa *O starem in novem* in *Pisma iz Peterburga o razstavi*, v *Semiramidi*, obsežnejšem delu o svetovni zgodovini, idr.⁷⁵

Poleg Homjakova je pomembno vlogo igral tudi **Ivan Vasiljevič Kirejevski** (1806–1856), ki naj bi poglobil njegovo tolmačenje ruske zgodovine. Iskal je zgodovinske korenine, ki naj bi pripeljale do bistvenih razlik med zahodno (katoliško) in rusko (pravoslavno) vero in kulturo. Za tri temeljne elemente evropske civilizacije je označil krščanstvo, barbarstvo in antiko.

⁷³ Rupnik, *Tretji Rim*, 308–322.

⁷⁴ Figes, *Natašin ples*, 13–14.

⁷⁵ Наумова, *Историкогеография истории России*, 244–247.

Slednje Rusiji ni bilo dano izkusiti, zato naj bi bili na ruskem območju odsotni pojavi, kot so rimsko pravo, samouprava svobodnih mest, renesansa, izobraženost katoliške cerkve in politične prilagodljivosti srednjega sloja. S tem naj bi bila Rusija v primerjavi z Zahodom tudi zaostala. V razlikah med katoliško in pravoslavno vero (kulturo) je Kirejevski iskal davne korenine ruske družbe. Za razliko od Homjakova, ki je ideal razsvetljene in pravične družbe videl v prihodnosti, je bil pri Kirejevskem prisoten idealizirani retrospektivni pogled na starorusko stvarnost, kjer je v tesni zvezi s krščanstvom že obstajala moralno-etično izoblikovana družba.⁷⁶

Med slovanofile sta se prištevala tudi Aksakov in Samarin. **Konstantin Sergejevič Aksakov** (1817–1860) je poznan po svoji definiciji sheme ruske zgodovine kot menjava oziroma zaporedje ruskih prestolnic. Tako naj bi prva prestolnica, Kijev, odražala enotnost krvne zveze, Vladimir pa naj bi predstavljal njeno oslABLjenje in razdrobitev države. Čas mongolskega jarma naj bi pokazal duhovno vez ruskega ljudstva, ki jo je kot tretja prestolnica utrdila Moskva. Petrov premik prestolnice v Peterburg naj bi pomenil razdelitev ruske države na dva dela, na dve prestolnici – Peterburg kot posebitev države in oblasti ter Moskvo kot posebitev ruske zemlje in ljudstva. Prihodnost je Aksakov polagal na Moskvo, ki je ubranila Rusijo pred Napoleonom in zanj postala simbol nraVstvene in duhovne osvoboditve. **Jurij Fjodorovič Samarin** (1819–1876) je kot osnovo in cilj ruske zgodovine videl državo. Začetek ruske državnosti je polagal v sprejetje krščanstva, ki naj bi po njem proizvedlo osnovo za vzpostavitev vrhovne oblasti vladarja, s tem pa naj bi samodržavje predstavljalo voljo ljudstva. Ruska država se naj bi razvila iz razširjene srenje na podlagi krvnih vezi in vere.⁷⁷

Javnost je slovanofilom večkrat očitala njihov spekulativen odnos do zgodovine in jih obtoževala nepoznavanja zgodovinskih dejstev ter površnosti pri interpretaciji ruske preteklosti. Kljub vsem kritikam pa so imeli slovanofili pomembne zasluge pri zbiranju ruskih starin in folklore, predstavniki tega gibanja pa naj bi bili bolj izobraženi in vsestransko razgledani kot predstavniki drugih smeri, tudi od zahodnjakov.^{78,79}

⁷⁶ Лачаева, *Историография истории России до 1917 г.*, 275–278.

⁷⁷ Наумова, *Историография истории России*, 247–251.

⁷⁸ Лачаева, *Историография истории России до 1917 г.*, 269–270.

⁷⁹ Prav tam, 288–289.

5.1.4.3 Državniška šola (zahodnjaki)

Zgodovinarji, ki so zagovarjali ideje zahodnjakov, se uvrščajo v t. i. rusko državniško šolo (rus. государственная школа). Nanje so vplivale ideje Hegla in pozitivizma, v svojem delu pa so si prizadevali historično teorijo združiti s konkretnim zgodovinskim materialom. Oblikovali so koncepcijo zgodovinskega razvoja državnosti, institucij in pravnih norm, medtem ko jim je država predstavljala subjekt in gibalno zgodovinskega procesa. Prepričani so bili v sposobnost ruskega naroda, da se razvija in enakovredno nastopa v življenju skupaj z družino evropskih držav. Predstavniki državniške šole so bili kritični do vladavine tedanjega carja Nikolaja I. in zagovarjali nujnost reform ruske družbe in države.⁸⁰ Nasproti slovanofilskemu kultu Moskve so zahodnjaki postavili kult Sankt Peterburga, ki jim je pomenil »okno na Zahod«, klasicistična ureditev tega mesta pa je bila prisposoba njihove želje, da bi Rusijo preoblikovali po zahodnem vzorcu.⁸¹

V prvo generacijo in med najpomembnejše zgodovinarje te šole spadajo Kavelin, Čičerin in S. M. Solovjev. **Konstantin Dmitrijevič Kavelin** (1818–1885) je bil pripadnik evropeizacije Rusije in viden posameznik v sporu med zahodnjaki in slovanofili, prav tako pa je odigral vlogo enega izmed vodilnih predstavnikov ruskega liberalizma. Priznaval je nujnost samodržavne oblasti, a je ostro nastopil proti nikolajevskemu režimu in tlačanstvu, poleg tega pa se je ukvarjal tudi s kmečko reformo in spremembami gospodarskih odnosov. Razvoj po evropskem vzoru je po njegovem mnenju mogoč le z vpeljavo in uveljavitvijo individualnosti, ki je osnova za svobodo in obči družbeni razvoj. Glede krščanstva je bil mnenja, da je odigralo pomembno vlogo pri npravstvenem in umskem razvoju človeka, vendar mu je po drugi strani očital, da je dušilo posameznikov individualni razvoj. Čeprav je bil Kavelin privrženec evropeizacije, je opozarjal na premišljen in selektiven prenos evropskih vzorcev na evropska tla, obenem pa Petra zagovarjal pred obtožbami, da je povzročil razkol Rusije. Zgodovina je Kavelinu predstavljala živo celoto in razvijajoči se organizem, ki ga preveva narodni duh. Skozi kvalitetno in poglobljeno analizo virov ter z oporo v dejstvih je potrebno odkriti tega narodnega duha in ugotoviti njegovo specifikko. Po Kavelinu lahko namreč s pomočjo poznavanja zgodovine predvidevamo dogodke v prihodnosti, za Ruse same pa je trdil, da je ključ za razumevanje njihove preteklosti in sedanosti v njih samih.⁸²

⁸⁰ Лачаева, *Историография истории России до 1917 г.*, 291–293.

⁸¹ Figes, *Natašin ples*, 14.

⁸² Лачаева, *Историография истории России до 1917 г.*, str. 293–304.

Med Kavelinom in **Borisom Nikolajevičem Čičerinom** (1828–1904) kot predstavnikoma iste šole lahko najdemo tako vzporednice kot tudi razlike. Tako kot Kavelin je tudi Čičerin menil, da nas poznavanje zgodovine pripelje do razumevanja sedanosti in lažjega predvidevanja dogajanja v prihodnosti. Za razumevanje zgodovine je potrebno odkriti narodnega duha, prav tako pa se je s Kavelinom strinjal glede vloge države kot gibala zgodovinskega razvoja. Ruski zgodovinski razvoj je razdelil na tri ravni oziroma stopnje, in sicer na patriarhalno življenje (obdobje krvnih vezi), meščansko družbo in obdobje države. Čeprav je bil tudi sam nasprotnik tlačanstva, pa samodržavne oblasti ni smatral za primerno oz. koristno obliko vladavine, saj po njegovem mnenju taka vrsta oblasti ne spodbuja napredka človeštva. Tekom svojega delovanja se je glasno zavzemal za svobodo vesti, tiska in predavanj na univerzah, prav tako pa je zahteval javno objavo vseh dejavnosti ruskih oblasti.⁸³

Sergeja Mihajloviča Solovjeva (1820–1879) imajo mnogi poleg V. O. Ključevskega, ki je sicer deloval že v 19. stoletju, a je svoje najpomembnejše delo (*Курс русской истории*) napisal šele v 20. stoletju, za največjega ruskega zgodovinarja vseh časov. Tekom svojega življenja se je najbolj proslavil z delom o ruski zgodovini od najstarejšega obdobja naprej (*История России с древнейших времен*), ki jo je začel pisati leta 1851 in je letno izdal po en zvezek (skupaj 29). Rusko zgodovino mu je uspelo obdelati do 2. polovice 70. let 18. stoletja. Kot zgodovinar je zagovarjal organskost zgodovine in specifičnost vsakega posameznega naroda. Njegova zgodovinopisna dejavnost je temeljila na dialektičnem razvoju v toku preteklosti ter kompleksnem proučevanju vloge naravno-geografskih, demografsko-etničnih in notranjepolitičnih dejavnikov pri oblikovanju družbe. Iskal je razlike med Rusijo in Zahodom, a hkrati poskušal Rusijo vključiti v vsesplošni zgodovinski proces. Specifiko ruskega naroda je videl v njegovi veri. Zgodovino je razdelil na dve stopnji razvoja, in sicer na stopnjo čustva, ko prevladuje nizka stopnja izobrazbe in ljudstvo sledi duhovnim voditeljem, ter stopnjo misli, ko mesto religije prevzame filozofija oziroma znanost in se med ljudstvom pojavi odprtost za tuje vplive in ideje. Rusija se po njegovih besedah v nasprotju z ostalimi narodi ni nikoli povsem ločila od pravoslavne misli. S tem je proces celotnega razvoja ruske družbe povezal s krščanstvom in se v tem segmentu nekoliko približal stališčem slovanofilov, vendar z njimi ni delil negativne sodbe Petra Velikega. Le-tega je primerjal s francosko revolucijo: Peter naj bi tako kot sposoben vladar sam vzel v roke revolucionarno delo in preobrazil Rusijo, medtem ko so morali v Franciji to opraviti meščani. V tem smislu je Solovjev Petra ocenil kot enega največičastnejših vladarjev in hkrati utemeljeval nujnost

⁸³ Лачаева, *Историография истории России до 1917 г.*, 304–314.

avtokracije na ruskem območju zaradi obsežnega teritorija z raztreseno populacijo in konstantne nevarnosti sovražnih sil. Peter je seveda jemal vzorce z Zahoda, a sta bila za Solovjeva bolj pomembna njegova ruska natura in zaupanje v ruski narod.^{84,85}

⁸⁴ Лачаева, *Историография истории России до 1917 г.*, 315–325.

⁸⁵ *Prav tam*, 338–342.

5.1.5 Radikalna (demokratična) smer

Predvsem idejno je na rusko zgodovino pisje je imela vpliv tudi t. i. radikalna oziroma demokratična smer. Ideje te smeri pripisujejo dekabristom, Belinskemu, Herznju, Dobroljubovu, Černiševskemu idr., ki so svoje ideje oblikovali v stiku z zahodnoevropsko filozofsko in historično mislijo ter socialnimi teorijami francoskih razsvetljencev. Od ostalih smeri so se razlikovali predvsem po socialnih predstavah o preteklosti in odnosu k sodobni problematiki.⁸⁶

Odrpli so nekaj pomembnih teoretičnih vprašanj zgodovinske znanosti. Med drugim so trdili, da je glavna naloga zgodovinske znanosti preučevanje ljudstva ter odkrivanje njegove vloge v lastni zgodovini in zgodovini drugih narodov. Pri tem bi moral zgodovinar osvetliti tako polje religije in umetnosti, kot tudi znanost, vojn itn. Politični vidik zgodovinskega procesa naj bi zgodovinarju služil zgolj kot okvir za preučevanje pojavov preteklosti. Zgodovinar, ko se obrača k preteklosti in jo preučuje, le-to pojasnjuje v skladu s svojimi prepričanji in pogledi na družbo ter na tej podlagi izreka tudi svojo sodbo.⁸⁷

Radikalci oziroma demokrati so odkrito nasprotovali tedanjemu družbenemu stanju v ruski državi in polagali upe na prihodnost. Verjeli so v neskončen napredek človeštva k družbi enakosti in blagostanja. K temu naj bi pripeljal razvoj prosvete, znanja in npravstvenega stanja družbe. Pogoj za razvoj teh elementov so videli v materialno-ekonomskem položaju družbe. Šele zadovoljujoča raven materialne preskrbljenosti prebivalstva naj bi omogočala pogoje za npravstveni napredek, prav tako pa naj bi se novi materialno-ekonomski trendi vedno pojavili pred različnimi religioznimi in političnimi spremembami oziroma revolucijami. V ljudskih masah so videli proizvajalce vsega narodnega bogastva, zato so jih smatrali kot glavno ustvarjalno silo v zgodovinskem procesu. Verjeli so, da je za spremembe v družbi kot posebitve boja med starim in novim (nasilna) revolucija neizbežna. V tem se kaže vpliv Heglove ideje o zgodovinskih skokih, medtem ko so njegovo teorijo o »nezgodovinskih« narodih zavrnil.⁸⁸

⁸⁶ Наумова, *Историография истории России*, 289–293.

⁸⁷ Prav tam.

⁸⁸ Prav tam.

5.2 Druga polovica 19. stoletja: profesionalizem in pluralizem

Do sredine 19. stoletja se je tako oblikovalo izročilo ruskega zgodovinopisja, ki je proizvedlo različne koncepte tolmačenja zgodovine (konservativna, liberalna in radikalna smer), način obravnave preteklosti kot svetovnega zgodovinskega procesa, znotraj njega pa obravnava organskega zgodovinskega toka ruske zgodovine. Približno na polovici obravnavanega stoletja ti dosežki za zgodovinsko vedo niso več zadostovali.⁸⁹

5.2.1 Nove smernice v začetku druge polovice 19. stoletja

Pod vplivom zgodovinopisja zahodne Evrope 30. let 19. stoletja, kjer so imele vedno večji vpliv ideje in metode naravoslovnih ved, so se v 60. letih (nekaj malega tudi že prej) tudi v ruskem zgodovinopisju pojavili trendi po vsestranskem preučevanju določenega historičnega pojava, ločenega od drugih. Z uveljavljanjem idej pozitivizma se je pojavilo mnenje, da lahko zgodovinar s pomočjo naravoslovne metodologije pridobi objektivno vedenje o pojavu.. Ruski zgodovinarji (Sergejevič, Gradovski, Efimenko idr.) so tako začeli detajlno preučevati med seboj ločene zgodovinske pojavnosti kot na primer pravne inštitute, zgodovino ekonomije, agrarno zgodovino itn. Nato pa se je 70. in 80. letih v ruskem zgodovinopisju pojavilo spoznanje o pomanjkljivosti pozitivističnega pristopa k preteklosti. Izkazalo naj bi se, da pozitivizem s svojimi metodami ne zmore zaobjeti komponente narodnega duha v osmišljanju zgodovinskega procesa. Kot v obdobju z gledovanja po Heglu, ko ruski zgodovinarji niso prevzeli vseh njegovih idej (npr. ideje o »nezgodovinskih« narodih), tudi pri z gledovanju po pozitivizmu ni prišlo do popolnega prenosa njegove filozofije. Model bolj podrobnega preučevanja določenega problema je sicer ostal, vendar ni bil tako ločen od drugih pojavov preteklosti.⁹⁰

Čas od 60. do 80. let 19. stoletja velja za čas, ko so se v ruskem zgodovinopisju izoblikovali profesionalen pristop zgodovinarjev k predmetom njihovih raziskav, visoka raven razvoja institucij, ukvarjajočih se z nalogami zgodovinopisja, in kvalitetne znanstvene monografije, ki so se ukvarjale s specifičnimi problemi preteklosti. Zgodovinopisje se je končno ločilo od književnosti in filozofije ter pridobilo samostojen pristop k svojemu predmetu preučevanja – preteklosti. To je bil čas, ko je ruska šola svetovne zgodovine dosegla mednarodne standarde zgodovinopisja, ruski zgodovinarji pa so imeli v zahodnoevropskih državah tudi predavanja in

⁸⁹ Наумова, *Историография истории России*, 319–322.

⁹⁰ *The Oxford History of Historical Writing*, vol. 4, 315–317.

povezave s tamkajšnjimi zgodovinarji. Zgodovinska stroka je gojila znanstveni etos in je metafizični pristop k preteklosti zavrnila kot stvar preteklosti. Oblikovala sta se samozavest in optimizem zgodovinarske stroke, kolektivno stremljenje k raziskovanju, zgodovinarji pa so se na dela svojih kolegov lahko zanesli. To je bil čas opaznih ruskih učenjakov, kot so bili strokovnjak za 18. stoletje Vladimir Guerrier, bizantinista Vasilij Vasilevski in Fjodor Uspenski, medievista Dmitri Petruševski in Maksim Kovalevski idr.⁹¹

5.2.2 Zadnja četrtina stoletja in začetek 20. stoletja

Tudi proti koncu 19. stoletja in v začetku 20. stoletja je imela v zgodovinopisju veliko vlogo država. Po eni strani je strogo nadzorovala, s čim se je ukvarjala in kaj je počela znanost, še posebej tiste vidike znanstvenega polja, ki so se dotikali političnega življenja. Po drugi strani je oblast ustanavljala nove univerze (v Permu, Tbilisiju, Jekaterinburgu idr.) in bila glavni pokrovitelj starih in novih znanstvenih središč ter zgodovinskih raziskav. Kljub vlaganju v razvoj znanosti pa noben večji projekt ni mogel vznikniti brez njene odobritve.⁹²

V **univerzitetnem okolju** se je v tem obdobju izoblikoval širok krog profesionalnih zgodovinarjev, med katerimi se je približno tretjina ukvarjala specifično z zgodovino Rusije. Za ruske študente in učence se je razširila tudi študijska in učna literatura, profesorji pa so sodelovali tudi pri organizaciji gibanj za izobrazbo ljudstva in za njegovo branje objavljali tudi knjige, ki so postale popularne. Na peterburški **Akademiji znanosti**, katere člani so se udeleževali na univerzah, v arhivih in drugje, je raziskovalna dejavnost konec 19. stoletja postala prioritetnega pomena. Na univerzah so se oblikovale tudi posebne katedre za etnografijo, historično geografijo, arheologijo, zgodovino Vzhoda itn. Arheologija, historična geografija in arheologija so konec 19. stoletja kot sicer pomožne zgodovinske vede postale samostojne discipline in proizvajale svoja lastna temeljna dela.⁹³

Nadaljnji razvoj so doživela tudi **društva**, ki so omogočala komunikacijo med predstavniki znanstveno-zgodovinarske družbe, odpiranje zgodovinske stroke javnosti, izdajanje zbornikov, pomembna pa so bila tudi zaradi vključevanja študentov v znanstveno sfero. Nastajala so tudi specializirana društva kot npr. Rusko vojaško-zgodovinsko društvo, ki je imelo svoje podružnice v 12 mestih, in krajevna društva, ki so se razširila predvsem v 90. letih

⁹¹ *The Oxford History of Historical Writing*, vol. 4, 315–317.

⁹² Наумова, *Историкогеография истории России*, 328–341.

⁹³ Prav tam.

19. stoletja. Ta so preučevala zgodovino svojega območja, na njem izvajala arheološka izkopavanja, ohranjala območne spomenike preteklosti ter ustanavljala muzeje in knjižnice.⁹⁴

Na prelomu v 20. stoletje se je povečalo število **gubernijskih arhivskih komisij**, ki so v tiskani obliki objavljale arhivsko gradivo in kataloge, zgodovinske raziskave, vodnike itn. Ena glavnih dejavnosti arhivov v tem času je bilo poleg zbiranja in objavljanja arhivskega gradiva tudi znanstveno opisovanje dokumentarnega gradiva. Veliko vrednost so imele obsežne izdaje opisov arhivov senata, Svetega sinoda, Državnega zbora ter mestnih in zasebnih arhivov.⁹⁵

Čeprav naj delitve ruske inteligence in zgodovinarjev, kot je bila prisotna v prvi polovici 19. stoletja med narodnjaki, slovanofili, zahodnjaki in radikalci, v drugi polovici tega stoletja ne bi bilo in obdobje proti koncu stoletja in v začetku 20. stoletja pogosto označujejo kot obdobje pluralizma, sta se tematsko in metodološko, vsekakor pa po geografski plati, ločili moskovska in peterburška šola. Za **moskovsko šolo**, ki se je oblikovala na Moskovski univerzi predvsem pod vplivom in okriljem Ključevskega, je bil značilen interes za socialno-ekonomsko komponento zgodovinskega razvoja in ukvarjanje s teorijo zgodovine. Poleg Ključevskega so bili pripadniki te šole predvsem njegovi mlajši varovanci Miljukov, Ljubavski, Rožkov, Bogoslovski itd. **Peterburška šola**, katere najvidnejši predstavniki so bili zgodovinarji Bestužev-Rjumin, Platonov in Lappo-Danilevski, je posebno pozornost posvečala natančni analizi virov in njihovi objavi, pri tem pa upoštevala pozitivistično faktografsko orientacijo. Pomen analize virov jim je bil tako pomemben, da so bili pripravljene problematizirati in tudi zavrniti dotedanjo zgodovinopisno tradicijo in uveljavljene historične koncepte. Šoli sicer med seboj nista bili popolnoma izolirani, saj so ju vseeno združevali profesionalen način dela, skupna raziskovalna tradicija in znanstveno kulturno okolje. Pojavljale so se namreč tudi skupine, ki so združevale predstavnike obeh šol. Eden takih primerov je t. i. ruska zgodovinska šola, ki je v svojem okvirju združevale specialiste za zahodnoevropski srednji vek. Šoli sta šele v sovjetskem času privzeli tudi politično konotacijo.⁹⁶

Poleg intenzivnega teoretičnega in metodološkega razvoja ter širokega spektra preučevanja preteklosti je proti koncu stoletja rasla tudi vloga zgodovinske znanosti v družbeno-političnem življenju. Zgodovinarji so aktivno sodelovali v političnem življenju. Zgodovinska izkušnja, historična argumentacija in njeni zaključki so služili tudi oblikovanju programov političnih strank. Mnogo aktivnih predstavnikov družbe (npr. Vladimir Lenin) je pozornost posvečalo

⁹⁴ Наумова, *Историография истории России*, 328–341.

⁹⁵ Prav tam.

⁹⁶ Prav tam.

preteklosti, da bi tudi z njeno pomočjo iskali rešitve socialno-ekonomskih in političnih problemov. Pomen zgodovine, ki ji jo je sedaj javnost pridajala še bolj intenzivno, je vplival na njeno še globlje in še bolj vsestransko preučevanje.⁹⁷

Kot zanimivost lahko na tem mestu omenimo tudi črpanje snovi iz preteklosti s strani literatov. V drugi polovici 19. stoletja je med najbolj vidnimi predstavniki takih piscev Lev Nikolajevič Tolstoj s svojim epohalnim delom *Vojna in mir*, v katerem pomembno komponento zavzema tudi zgodovinska linija dogodkov. Čeprav gre za delo, ki v veliki meri zelo dobro slika rusko življenje v prvi dveh desetletjih 19. stoletja, pa mnogi, med njimi tudi Viktor Šklovski, opozarjajo na precenjenost zgodovinske črte njegovega romana. Tolstoj naj bi namreč za svojo zgodbo uporabil gradivo, ki naj v tedanjem času ne bi bilo več prvovrstno. Obstajala naj bi namreč že novejša in boljša dela, predvsem o obdobju vojne z Napoleonom. Šklovski na tem mestu trdi, da je Tolstoj zgodovinsko linijo v največji meri oblikoval po gradivu Mihajlovsko-Danilevskega, sicer uradnega vojnega zgodovinarja, katerega način pisanja pa naj bi bil takrat že zastarel. In čeprav naj bi Tolstoj v svojih rokah imel dela Bogdanoviča, Jermolova idr., ki naj bi bila takrat bolj primerna za obdelavo preteklosti, naj bi po Šklovskem Tolstoj to gradivo uporabil zato, ker naj bi se prilegal naravi njegovega romana. Prav tako Šklovski še opozarja, da količina uporabljenega gradiva pri Tolstoju še zdaleč ni bila tako obsežna, kot bi lahko bila, saj naj bi se gradivo o dogodkih v njegovem romanu do pisanja *Vojne in miru* že silno namnožilo. Enako Šklovski trdi, da Tolstoj ni vedno izbral najboljšega vira, ki bi govoril o določenem zgodovinskem pripetljaju. Znan naj bi bil namreč primer, ko je Tolstoj nekega knjižničarja poprosil, naj zanj zbere vse, kar je napisanega o Vasiliju Vereščaginu, ki naj bi bil med vojno z Napoleonom proglašen za izdajalca in zato prepuščen ljudstvu na milost in nemilost. Knjižničar naj bi o Vereščaginu zbral ogromno gradiva, nakar Tolstoj le-tega ni uporabil, saj naj bi v norišnici našel starca očividca tega dogodka, ki naj bi mu opisal vse dogajanje. Šklovski za možen razlog za tako postopanje Tolstoja navaja strah le-tega pred veliko količino materiala, ki bi ga moral preučiti in vključiti v svoje delo.⁹⁸

Čeprav se pristopi med literati razlikujejo ter so po pojmovanju zgodovinarjev in literarnih teoretikov večje ali manjše kakovosti, pa primer Tolstoja vseeno dobro pokaže na povečano ukvarjanje z lastno zgodovino in njeno vključevanje v literarna dela.

⁹⁷ Наумова, *Историография истории России*, 328–341.

⁹⁸ Шкловский, Виктор. *Материал и стиль в романе Льва Толстого «Война и мир»*. Уг.: С. Н. van Schooneveld. Haag: Mouton Publishers, 1970, 30–49.

6. Zaključek

Književnost, ki je v odnosu s preteklostjo, je bila na vzhodnoslovanskem območju prisotna že kmalu po sprejetju krščanstva in pojavu pismenosti. Čeprav ni šlo za zgodovinopisna dela v današnjem pomenu besede, se je v bilinah, letopisih, žitijih, kronografih in raznoraznih ljudskih povestih in pravljicah že odražal zgodovinski spomin različnih generacij.

Za veliko prelomnico lahko z gotovostjo označimo obdobje Petra I. Velikega, ki je z reformami po zahodnoevropskem vzorcu v 18. stoletju pospešil že prej porajajočo renesanso in sprožil proces sekularizacije ruske družbe, s tem pa tudi postopno osvobajanje ruske književnosti od njene vseobsegajoče družbene vloge in razvoj posameznih ločenih ved, med drugim tudi zgodovinopisja. Z njim in po njem je oblast z univerzami, arhivi, raziskovalnimi ekspedicijami, arhivskimi komisijami idr. postopoma izoblikovala okolje, potrebno za vznik in razvoj kritičnega odnosa k preteklosti. Novi znanstveniki in vedno številčnejša društva so svoja stremjenja h kvalitetnejšemu preučevanju stopnjevala, kar je nato proti koncu 19. stoletja pripeljalo do dviga kvalitete ruskih zgodovinarjev na mednarodni nivo.

Poleg vplivov racionalizma, romantizma in pozitivizma se je v ruskem zgodovinopisju 18. in predvsem 19. stoletja odvijala produktivna polemika o položaju ruske države v svetu in o pomenu Petra Velikega. Predvsem okoli recepcije tega markantnega carja so se v ruski javnosti v prvi polovici 19. stoletja izoblikovale in ločeno pozicionirale različne smeri, med katerimi je vsaka s svojim idejnim programom prispevala k izmenjavi gledišč in razvoju ruske zgodovinske misli. Množina idej in trendov v ruskem zgodovinopisju se je v drugi polovici 19. stoletja razvila v pluralizem, zgodovinarski prostor pa za ta čas lahko ohlapno delimo zgolj na dve šoli, ki sta se (razen geografsko) v tem stoletju ločili bolj na tematskem in metodološkem kot na idejnem področju.

Kot odsev preteklega razvoja in ogromnih prispevkov s strani oblasti, združenj in posameznikov k razvoju historične misli in ruskega zgodovinopisja naj bi slednje v drugi polovici 19. stoletja, natančneje v obdobju med 60. in 80. leti, doseglo nivo profesionalnosti in utemeljilo svoje mesto v znanosti. Njegov razvoj pa se na tem mestu seveda ni ustavil, saj so se proti začetku novega stoletja že razvijale nove ideje in koncepti. Med njimi je najbolj vidno mesto zavzela marksistična recepcija zgodovinskega procesa.

Povzetek

Diplomsko delo se ukvarja z razvojem ruske historične misli in ruskega zgodovinarstva v 19. stoletju. Prvi pojavi, ki v sebi nosijo odnos do preteklosti, je že prvotno ustno izročilo predkrščanskega vzhodnoslovanskega sveta.

Po sprejetju krščanstva konec 10. stoletja in prihodom pismenosti na območje Kijevske države kmalu pojavijo prvi pisani viri. Najpomembnejši vir za spoznavanje preteklosti kasnejših zgodovinarjev so letopisi, med katerimi je najpomembnejša *Pripoved o minulih letih*, dokončana v 12. stoletju. Poleg letopisov so bili vezane na preteklost tudi vsebine epskih pesnitev, žitij in kronografov.

Skozi celotno 17. stoletje se na ruskem območju nakazuje renesansa, ki jo sproži car Peter I. Veliki s svojimi reformami. 18. stoletje je čas sekularizacije ruske družbe, ustanavljanja univerz in arhivov, organizacije raziskovalnih ekspedicij in nastanka društev, med njimi tudi zgodovinarskih. Vse to vpliva na zbiranje, objavo in vedno bolj kritičen odnos do zgodovinskega gradiva. To je nato v 19. stoletju na nivoju, ki zgodovinarjem omogoči resno in sčasoma profesionalno ukvarjanje z zgodovino.

Proti sredini 19. stoletja se v uredništvih revij oblikujejo idejno bolj ali manj nasprotujoči si tabori (uradni narodnjaki, slovanofili, zahodnjaki, radikalci), ki se diferencirajo v pogledih na svetovno in rusko zgodovino ter v veliki meri v odnosu do posledic reform Petra Velikega. V tem stoletju se kažejo vplivi romantizma (nacionalizem) in pozitivizma, vendar ruski zgodovinarji v obeh primerih sčasoma selektivno sprejmejo nove ideje in jih v skladu s svojim pojmovanjem ruske stvarnosti projicirajo v svoje delo.

V drugi polovici in proti koncu 19. stoletja rusko zgodovinarstvo doseže mednarodni nivo, zgodovinarji se profesionalno ukvarjajo s preučevanjem zgodovine, sodelujejo tudi mednarodno, na ruskem območju pa kot širši kolektiv znanstvenikov preučujejo rusko preteklost in položaj Rusije v zgodovinskem razvoju.

Literatura

Literatura v slovenskem jeziku

- Figes, Orlando. *Natašin ples: Kulturna zgodovina Rusije*. 3. izdaja. Prevedel Matej Venier. Ljubljana: Studia humanitatis, Modrijan, 2008.
- Javornik, Miha. *Zlati vek ruske kulture: poti ruske umetniške besede: 1670–1840*. Ljubljana: Študentska založba, 2008.
- Podlesnik, Blaž. *Kratki pregled ruske kulturne zgodovine*. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani, Oddelek za slavistiko, 2009.
- Podlesnik, Blaž, ur. *Pripoved o minulih letih*. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete, 2015.
- Rupnik, Anton. *Tretji Rim: Rusija nekoč in danes*. Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče, 1999.

Literatura v ruskem jeziku

- *Энциклопедический словарь*. Санкт-Петербург: Акционерное издательское общество Ф. А. Брокгауз – И. А. Ефрон, 1890–1907.
- Лачаева, М. Ю. *Историография истории России до 1917 г.* Москва: Гуманитар. изд. центр ВЛАДОС, 2003.
- Лихачев, Д. С. *Русские летописи и их культурно-историческое значение*. Москва, Ленинград: Издательство Академии наук СССР, 1947.
- Наумова, Г. Р., Шикло, А. Е. *Историография истории России*. Москва: Академия, 2007.
- Шкловский, Виктор. *Матерьял и стиль в романе Льва Толстого «Война и мир»*. Уг.: С. Н. van Schooneveld. Haag: Mouton Publishers, 1970.

Literatura v angleškem jeziku

- *The Oxford History of Historical Writing, vol. 3*. New York: Oxford University Press Inc., 2012.
- *The Oxford History of Historical Writing, vol. 4*. New York: Oxford University Press Inc., 2011.

Izjava o avtorstvu

Izjavljam, da je diplomsko delo v celoti moje avtorsko delo ter da so uporabljeni viri in literatura navedeni v skladu s strokovnimi standardi in veljavno zakonodajo.

Ljubljana, 7. septembra 2017

Tilen Avguštin

Izjava kandidata / kandidatke

Spodaj podpisani/a _____ izjavljam, da je besedilo diplomskega dela v tiskani in elektronski obliki istovetno, in

dovoljujem / ne dovoljujem

(ustrezno obkrožiti)

objavo diplomskega dela na fakultetnih spletnih straneh.

Datum:

Podpis kandidata / kandidatke: